

Jaargang 12 December 2004 Nummer 8

Facta

Marokkaanse jongeren
Dahl over democratie
Solidariteit en uitsluiting
Effectieve scholen
Onze Grootste Nederlander

- 2 Feiten
- 3 Column: Digitaal scoren – Liesbet van Zoonen
- 4 Respect als sleutelwoord: Trees Pels over Marokkaanse jongeren in Nederland – Laura Vegter
- 8 Robert A. Dahl: Kleine stappen brengen ons niet meer verder – Hans Blokland
- 12 Gevaren van solidariteit: Aafke Komter over solidariteit en de gift – Sue-Yen Tjong Tjin Tai

4

Hoe lang kun je Nederlanders met Marokkaanse 'roots' nog Marokkanen noemen?

Trees Pels onderzoekt de socialisatie en ontwikkeling van kinderen uit etnische groepen in Nederland, met name Marokkanen. In de gezinnen waar ze komt, hoort ze altijd het begrip respect. 'Ouders én jongeren nemen dat woord niet alleen graag in de mond, je ziet het ook. Je merkt hoe kinderen hun ouders met egards behandelen, hoe ze mij als volwassen gast met egards behandelen. Dat is best een verschil met wat je in Nederlandse gezinnen kunt zien in de verhoudingen tussen jong en oud. Daarom vroeg ik mij af hoe het nou kan dat, terwijl respect zo'n sleutelwoord is, jongens op straat, buiten het gezichtsveld van de ouders, zo over de schreef kunnen gaan.'

Er is geen eenduidige weg om schooleffectiviteit te bevorderen

Het onderzoek naar schooleffectiviteit kent al een lange onderzoekstraditie. Naar aanleiding van hun dissertatieonderzoek vragen Sven De Maeyer en Rita Rymenans zich af of dé effectieve school wel bestaat en of schooleffectiviteit wel een te onderzoeken concept is. Zij wijzen bovendien op de invloed van de vaak gebrekkige theoretische onderbouw van het onderzoek naar schooleffectiviteit. De vaak tegenstrijdige bevindingen die dit oplevert, of de nuances die bij bevindingen geplaatst moeten worden, zijn het resultaat van het exploratieve karakter van dit type onderzoek.

20

15 Personalia

16 Cultuur in Nederland en Vlaanderen: één huis? – Kurt De Wit

12e jaargang, nr. 8, december 2004

Facta – sociaal-wetenschappelijk magazine is een uitgave van SISWO/Instituut voor Maatschappijwetenschappen en Koninklijke Van Gorcum. Facta verschijnt acht keer per jaar.

Redactie

Plantage Muidergracht 4, 1018 TV Amsterdam, tel. 020 5270663, fax 020 6229430, e-mail: facta@siswo.uva.nl

Voor België: Kurt De Wit, tel. 016 323207, e-mail: Kurt.DeWit@soc.kuleuven.ac.be

Hoofdredactie: Henk Jansen. Redactiesecretariaat: Marja Harms

Redactie: Michiel Beker, Talja Blokland, Liset van Dijk, Marlies Eijnsink, Marloes Janson, Esther van der Meer, Jan Nekkers, Sue-Yen Tjong

Tjin Tai, Kurt De Wit

Medewerkers

René Gabriëls, Andries Hoogerwerf, Edith de Leeuw, Dick Pels, Patrick Stouthuysen, Henk de Vos, Liesbet van Zoonen

Fotografie

Rien van der Leeden; Carla Schoo

Tekening

Tjeerd Royaards

Desktop Publishing

Peter de Kroon, Annette van de Sluis

20 Portret: Onderzoek naar kenmerken van effectieve scholen – Sven De Maeyer en Rita Rymenans

22 Agenda

23 Gesignaleerd – René Gabriëls

24 Column: Onze Grootste Nederlander en onze slechtste eigenschap – Dick Pels

26 Droomopdrachten – Marije Schoonen

28 M&T: Non-response en Panelonderzoek: Voorkomen is Beter dan Genezen – Edith de Leeuw

12

Solidariteit is geen wonderlijk voor de samenleving

Eigenlijk kan ik het woord solidariteit niet meer horen met al zijn zinderende connotaties van vrijheid, gelijkheid en broederschap', bekent Aafke Komter. 'Het concept van de gift vind ik interessanter en veelbelovend, want dat gaat over onderlinge afhankelijkheid, wederzijdse verplichting en binding, en daar moeten we het van hebben in dit leven.

8

De triomf van een sullige marktideologie

Robert A. Dahl en Ed Lindblom pleitten een halve eeuw terug voor incrementalisme, voor het stapje voor stapje, door trial and error, dichterbij brengen van maatschappelijke doeleinden. Dahl: 'We deden dit in een tijd waarin er grote concurrerende ideologieën bestonden met visies op het Goede leven en de Goede maatschappij. Deze visies ontbreken vandaag de dag met als gevolg dat het incrementalisme doelloos en stuurloos is geworden. Incrementalisme zonder een visie van de maatschappij waarnaar je je incrementeel wilt bewegen, is, denk ik, failliet.'

30 SISWO

31 Nieuws van de Verenigingen

32 Personalia

32 Agenda

Foto omslag: Rien van der Leeden

Druk, vormgeving en administratie

Koninklijke Van Gorcum, Postbus 43, 9400 AA Assen
tel. 0592 379555, fax 0592-379552, e-mail: facta@vangorcum.nl
website: <http://www.vangorcum.nl>

Abonnementen:

SISWO-relaties	€36,75
Particulier	€44,50
Instellingen	€73,50
Studenten/aio	€28,90
Collectieve afname	€28,90

Advertenties:

1/1 pagina	€340,00
1/2 pagina	€180,00
1/4 pagina	€110,00
bijsluiten folder in overleg	

ISSN 0928-5350 – Niets uit deze uitgave mag worden veeleelvoudigd en/of openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Advertenties

Koninklijke Van Gorcum bv, telefoon 0592-379566

Facta website: <http://www.maatschappijwetenschappen.nl>

Facta 4 x in 2005

Eerder dit jaar kondigde SISWO aan in 2005 haar financiële (i.c. personele) bijdrage aan Facta te halveren. Dit besluit leidt ertoe dat in 2005 geen acht, maar vier afleveringen van Facta zullen verschijnen. SISWO/Social Policy Research zal in dat jaar als enige uitgever optreden. De Nederlandse Sociologische Vereniging heeft een werkgroep gevormd die als doel heeft te onderzoeken hoe Facta na 2005 kan worden voortgezet.

De Jonge Akademie

De Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) gaat De Jonge Akademie (DJA) oprichten. De Jonge Akademie zal bestaan uit jonge wetenschapsbeoefenaren die aan het begin van hun loopbaan staan, en zich nog onvoldoende hebben kunnen onderscheiden om voor het lidmaatschap van de KNAW in aanmerking te komen. Na een openbare selectieprocedure heeft de KNAW veertig jonge onderzoekers gekozen. Het zijn 17 vrouwen en 23 mannen verspreid over alle disciplines en afkomstig van Nederlandse universiteiten en onderzoeksinstituten.

Het programma De Jonge Akademie heeft tot doel jonge onderzoekers actief in aanraking te brengen met vakgebieden buiten het eigen specialisme. De jonge onderzoekers zullen worden aangemoedigd visies te ontwikkelen op de toekomst van het eigen vakgebied en aangrenzende vakgebieden, en op het te voeren wetenschapsbeleid. Aan elk lid van De Jonge Akademie wordt jaarlijks een reisbeurs verstrekt voor het bijwonen van een of meer wetenschappelijke conferenties of voor een gastonderzoekerschap in het buitenland. De Jonge Akademie zal jaarlijks een tweedaagse interdisciplinaire conferentie beleggen.

De Jonge Akademie beslist en handelt zelfstandig. De leden kiezen uit hun midden een bestuur. Het bestuur is verantwoordelijk voor de organisatie van activiteiten, waarbij uitdrukkelijk ook niet-leden worden betrokken.

In 2006 zal De Jonge Akademie uitgebreid worden tot vijftig leden. Het lidmaatschap geldt voor een periode van vijf jaar. Elk jaar wordt een groep van tien nieuwe leden geselecteerd, die de vertrekkende groep van tien vervangt. In februari 2005 zullen de veertig leden van De Jonge Akademie door de minister van OCW, Maria van der Hoeven, worden geïnstalleerd. Op dezelfde dag zullen de leden van De Jonge Akademie voor de eerste maal bijeenkomen om hun bestuur te kiezen.

Tot De Jonge Akademie behoren de volgende leden met een sociaal-wetenschappelijke achtergrond:

- Prof. dr. J.H. Abbring, Economie, Vrije Universiteit Amsterdam/ Tinbergen Instituut
- Dr. M.E. van den Akker-van Marle, Gezondheidseconomie, TNO
- Dr. ir. M.B.A. van Asselt, Maatschappijwetenschap en Techniek, Universiteit Maastricht
- Dr. E.M.L. Dusseldorp, Datatheorie, Universiteit Leiden
- Dr. mr. J.H. Gerards, Staats- en bestuursrecht, Universiteit Leiden
- Dr. J.G. van Hell, Orthopedagogiek, Radboud Universiteit Nijmegen
- Dr. K.A.M. Henrard, Mensenrechten, Rijksuniversiteit Groningen
- Prof. dr. C.M. Jonker, Cognitiewetenschap, Radboud Universiteit Nijmegen
- Dr. E.J. Koops, Strafrecht en technologie, Universiteit van Tilburg
- Dr. D. Posthuma, Psychologie, Vrije Universiteit Amsterdam
- Prof. dr. N.O. Schiller, Psycholinguïstiek, Universiteit Maastricht
- Dr. M. van Turenout, Cognitiewetenschappen, Radboud Universiteit Nijmegen
- Dr. B. Völker, Sociologie, Universiteit Utrecht
- Dr. J.H. Walma van der Molen, Communicatiewetenschap, Universiteit van Amsterdam

Zie voor meer informatie de website van de KNAW: http://www.knaw.nl/cfdata/nieuws/nieuws_detail.cfm?nieuws__id=294

Vernieuwingsimpuls Vidi

De Vernieuwingsimpuls richt zich met drie persoonsgebonden subsidievormen op verschillende fasen in de wetenschappelijke carrière van onderzoekers: Veni (pas gepromoveerd), Vidi (ervaren) en Vici (professorabel). Op de website van NWO is een brochure (PDF, 40 pagina's) te downloaden met de voorwaarden van de Vernieuwingsimpuls (Veni, Vidi, Vici), ronde 2005. Webadres: http://www.nwo.nl/nwohome.nsf/pages/NWOP_66ULEJ?Opendocument&nav=NWOP_5RUJ3B. De brochure kan ook bij NWO worden aangevraagd: tel. 070 3440640, e-mail: nwo@nwo.nl

De Vidi-subsidievorm is gericht op onderzoekers die na hun promotie al een aantal jaren onderzoek op postdocniveau heeft verricht en daarbij heeft aangetoond vernieuwende ideeën te genereren en succesvol zelfstandig tot ontwikkeling te brengen. Zij mogen een eigen vernieuwende onderzoekslijn ontwikkelen en daartoe zelf één of meer onderzoekers aan te stellen. De subsidie bedraagt maximaal 600.000 euro. De sluitingsdatum voor het indienen van aanvragen is 13 januari 2005.

Digitaal scoren

Liesbet van Zoonen

Wie afgelopen zomer op het interactieve kanaal van de BBC naar de Olympische Spelen keek, kon zelf kiezen welke sport hij wou zien. De BBC gaf interactieve kijkers dagelijks de keuze uit vier sporten en de optie om via het interactieve kanaal extra informatie bij de sport in kwestie op te zoeken. Dat die mogelijkheid zich in het Verenigd Koninkrijk voordeed en niet in de Verenigde Staten, de normale trendsetter op televisiegebied, is niet verwonderlijk. Sinds mediamagnaat Rupert Murdoch in de jaren negentig de televisierechten op het Engelse eredivisievoetbal verwierf en de uitzendingen achter de decoder van BSkyB stopte, loopt het land voorop in de ontwikkeling van de digitale televisietoepassingen, die variëren van vergrootte kanaalkeuze tot betaaltelevisie en zelf je programma samenstellen. Het voorbeeld van BSkyB inspireerde diverse andere zenders tot digitale initiatieven, zij het – de BBC uitgezonderd – met aanmerkelijk minder succes. Bekend is het Nederlandse fiasco met Sport 7, maar ook het Engelse iTV ging ten onder aan *pay per view* voor de *First Division* van het betaalde voetbal, en de Duitse Kirch Groep liep stuk op zijn pogingen de Bundesliga achter de decoder te zetten. Desalniettemin leidt de redenering dat sport- en voetbal-liefhebbers zo dol op hun sport zijn dat ze zonder meer voor nieuwe digitale diensten willen betalen, een hardnekkig leven. Onderzoeksbureau Van Dusseldorp & Partners, gespecialiseerd in interactieve televisie, meldt bijvoorbeeld: *'In fulfilling their desire for sports entertainment, fans may spend thousands on season tickets, pay-TV subscriptions and team merchandise. Some will even travel the world to see their team. It is here that we find the visible community that presents such a potential to an online environment'* (geciteerd in Vis, 2003, p. 8).

Dergelijke misverstanden komen voort uit een gebrekkige kennis over de inbedding van sport- en voetbalconsumptie in het dagelijks leven. Gijs van Beek (2004), student Communicatiewetenschap, onderzocht de digitale toekomst van het voetbal kijken en ondervroeg fans over hun verwachtingen en wensen. Diverse omstandigheden blijken hun belangstelling daarvoor te matigen: live uitzendingen van het Nederlands elftal of de clubteams in de diverse Europese competities worden vaak in een groepsverband van familie, burens of vrienden bekeken. De fans verwachten dat interactieve mogelijkheden, zoals de keuze voor een andere commentator, camerahoek of herhaling van spelmomenten, in die groepen tot oeverloze discussie zullen leiden en ten koste zullen gaan van de gezamenlijke spelbeleving. Daarnaast verwachten sommige fans dat een nog intensiever kijkgedrag via de extra en interactieve mogelijkheden van het digitale tijdperk tot irritatie bij partner en kinderen aanleiding zal geven die toch al vinden dat er te veel voetbal op tv is. Het individuele maatwerk dat digitale televisie mogelijk maakt, verhoudt zich dus slecht met

de collectieve praktijk die televisiekijken is. Dat geldt overigens niet alleen voor de voetbalprogrammering, maar ook voor televisiekijken in het algemeen (zie Van Zoonen & Aalberts, 2002, 2004).

De uitkomst van Van Beek's onderzoek is dan ook dat interactieve diensten rond voetbal op televisie weinig kans van slagen hebben, omdat ze te veel van een individuele kijker uitgaan en niet van de sociale context van het kijken. Daaruit zou je kunnen afleiden dat er meer succes in het verschiet ligt bij communicatiemiddelen die wél individueel gebruikt worden, zoals mobiele telefonie en internet. In die markt gebeurt al veel: zo is met de mobiele rechten op de Eredivisie CV tussen nu en 2007 zo'n 1,5 tot 2 miljoen euro gemoeid. Vooralsnog gaat het om tekstberichten, maar als de nieuwe umts-toestellen de grote markt bereiken, kunnen ook bewegende beelden verstuurd worden. De meeste clubs bieden via hun website extra mogelijkheden aan hun fans, zoals ringtones, logo's of foto's voor de mobiele telefoon of streaming video van trainingen. Ook hier is het maar de vraag of de supportersinteresse vanuit commercieel perspectief groot genoeg is.

Uit het onderzoek dat Wim Vis (2003) voor zijn doctoraalscriptie Communicatiewetenschap uitvoerde, blijkt dat de interesse van clubsupporters voor sms-diensten mager is, en voor streaming toepassingen matig. De fans van kleinere clubs zien er nog het meest in. Zij missen hun favorieten natuurlijk in de visuele overmacht van de (sub)toppers. Voor die clubs geldt echter dat hun achterban te klein is om een kostendekkende digitale dienst overeind te houden. De conclusie van dit alles is tamelijk eenvoudig. Of het nu om interactieve televisie, sms-diensten of streaming video gaat, digitaal scoren zit er voorlopig niet in.

Verwijzingen

- G. van Beek – *Voetbal kijken in het interactieve tijdperk : een toekomstscenario over het kijkgedrag naar voetbal op de interactieve televisie in het jaar 2010*. – Amsterdam : Universiteit van Amsterdam, 2004. – (Doctoraalscriptie Communicatiewetenschap)
- W. Vis – *FC Nieuwe Media : een onderzoek naar de behoefte aan en de commerciële potentie van nieuwe mediadiensten op de sportmarkt*. – Amsterdam : Universiteit van Amsterdam, 2003. – (Doctoraalscriptie Communicatiewetenschap)
- L. van Zoonen en C. Aalberts – Interactive television in the everyday lives of young couples. In: M. Consalvo & S. Paasonen (eds) – *Women and everyday uses of the internet : agency and identity*. – New York : Peter Lang, 2002
- L. van Zoonen en C. Aalberts (2004). *Televisiekijken in het digitale tijdperk*. – Paper gepresenteerd op de 11e Sociaal Wetenschappelijke Studiedagen, Amsterdam, maart 2004

Laura Vegter

Het werk van Trees Pels bevat naast pedagogische en psychologische ook sterk sociologische elementen. 'Mijn onderzoek is vrijwel altijd beleids- of praktijkgericht geweest en dan kun je je niet tot één discipline beperken. Zeker als je naar etnische minderheden kijkt, moet je dat ook met een sociologische bril op doen, omdat de sociale en culturele context van cruciaal belang is om ontwikkelingen die mensen doormaken te begrijpen.' Haar laatste verschenen studie, *Respect van twee kanten*, waarin zij overlastgevend gedrag van Marokkaanse jongeren analyseert, laat dit volgens haar ook weer goed zien. Maar het pedagogische element staat altijd centraal. Daarbij vindt zij het belangrijk om een emic invalshoek te gebruiken, dat wil zeggen van binnenuit, gericht op de beleving en betekenisgeving van de onderzochten. 'Ik vind het belangrijk om eerst goed te weten hoe mensen zelf denken en kijken. Vervolgens kunnen we op basis daarvan grootschaliger onderzoek onderbouwen.'

Pedagogisch vacuüm'

Hoe is het onderzoek voor 'Respect van twee kanten' ontstaan?

'Ik heb lang naar de alledaagse gang van zaken gekeken binnen (Marokkaanse) gezinnen. Langzamerhand kon ik er echter niet meer omheen dat daarbuiten, op straat, ook heel andere dingen gebeuren. In mijn eerdere werk heb ik een genuanceerd beeld geschetst van de Marokkaanse opvoeding. Over de dynamiek daarin, de enorme veranderingen over de generaties heen. Een optimistisch, positief beeld waar ik helemaal achtersta. Maar het is ook mijn verantwoordelijkheid om naar die lastige kant op straat te kijken. Daarbij is mijn kennis van wat zich normaal gesproken in de socialisatie van jongeren afspeelt een belangrijke basis om naar de uitschieters te kijken. Meestal gebeurt dat niet. Heel veel onderzoek focust op het abnormale en generaliseert van daaruit naar 'de opvoeding' of zelfs 'de cultuur'. Dat vind ik laakbaar. En het stoort me dat die uitwassen altijd op die manier de pers halen. Ik heb altijd een *breed* beeld willen geven, een realistisch beeld, niet alleen maar negatief. De uitschieters intrigeren me ook omdat ik in de gezinnen waar ik kom altijd het begrip *respect* hoor. Ouders én jongeren nemen dat woord niet alleen graag in de mond, je ziet het ook. Je merkt hoe kinderen hun ouders met egards behandelen, hoe ze mij als volwassen gast met egards behandelen. Dat is best een verschil met wat je in Nederlandse gezinnen kunt zien in de verhoudingen tussen jong en oud. Daarom vroeg ik mij af hoe het nou kan dat, terwijl respect zo'n sleutelwoord is, jongens op straat, buiten het gezichtsveld van de ouders, zo over de schreef kunnen gaan.'

Wat viel je op?

'Een voor mij heel belangrijke pedagogisch uitgangspunt is dat kinderen en jongeren voor de ontwikkeling van de eigen autonomie twee dingen nodig hebben van volwassenen. Aan

Respect a

Trees Pels over Marok jongeren in Nederland

Fotograaf: Carla Schoo

Is sleutelwoord

Marokkaanse

Trees Pels, in 1950 geboren in Amsterdam, studeerde klinische psychologie aan de Universiteit van Amsterdam. Zij was sinds 1977 achtereenvolgens werkzaam als wetenschappelijk secretaris en onderzoeker bij de Raad voor het Jeugdbeleid, de Averroës Stichting, de Universiteit van Amsterdam en de Rijksuniversiteit Leiden. In 1991 promoveerde zij in Leiden op haar dissertatie *Marokkaanse kleuters en hun culturele kapitaal : opvoeden en leren in het gezin en op school*. Van 1993 tot 2002 was zij senior onderzoeker aan het ISEO/Erasmus Universiteit Rotterdam. Sinds 2002 bekleedt zij deze functie bij het Verwey-Jonker Instituut, waar zij ook coördinator is van de Onderzoeksgroep Multiculturele Vraagstukken. Zij hield en houdt zich bezig met de socialisatie en ontwikkeling van kinderen uit etnische groepen in Nederland, met name Marokkanen.

de ene kant hebben ze steun nodig en aan de andere kant sturing en controle als ze fouten maken. De belangrijkste ontdekking is dat die steunkant in het leven van lastige jongens vaak ontbreekt. De groep is een vehikel om die autonomie te leren. Over de hele wereld trekken adolescenten in groepen met elkaar op, en zeker jongens proberen dan in de veiligheid van die groep de grenzen uit. Dat is als het ware ook hun taak. Zij moeten de grenzen, die meestal door de volwassenen gesteld zijn, verkennen. Op die manier leren ze eigen baas te worden en krijgen ze zelfrespect. Dus in die zin is de groep ook een opvoeder, daar wordt ook gesocialiseerd. Maar soms is dat dus een beetje tegen de socialisatie van de volwassenen in. Naast de groep heb je andere domeinen daaromheen, het gezin waar je uit komt, de school, de buurt, je clubs. Normaal gesproken is de afstand daartussen niet zo heel groot en tref je er hetzelfde ethos aan. Dan is het verschil heel klein tussen wat die adolescenten allemaal willen en hoe ze normatief in elkaar zitten, en wat in het gezin of op school van belang geacht wordt. Pubergedrag blijft dan een leuk spel, waarvan volwassenen geneigd zijn het door de vingers te zien. Maar bij een deel van die kinderen werkt het dus niet zo. Daar zie je dat de afstand tussen die werelden zo groot is dat zij niet meer met elkaar stroken. In dat gat vallen ze dan, in dat pedagogisch vacuüm. En daarin kan het tot ernstige gevallen van grensoverschrijdend gedrag komen.'

Afglijden

Was je tevreden over het onderzoeksverloop?

'Mensen die onderzoek doen onder allochtonen klagen vaak hoe moeilijk het is om toegang te krijgen tot die groepen. Dat geldt eerlijk gezegd ook voor Nederlanders hoor. Het valt bij hen evenmin mee om als onderzoeker je voet tussen de deur te krijgen. In de loop der tijd heb ik een groot netwerk opgebouwd, zeker onder Marokkanen. Dat is, en dit vind ik ontzettend leuk, ook door waardering voor mijn werk gekomen. Voor iedereen is erkenning en waardering voor wat je doet belangrijk. En die erkenning is van collega's gekomen die zich met etnische minderheden bezig houden en ook vanuit de Marokkaanse hoek. Het gevolg is dat ik ook gevraagd word om over mijn werk te komen praten bij zelforganisaties en soms bij moskeeën. Mijn werk wordt in die kringen steeds meer gelezen en daardoor zwaaien de deuren voor mij makkelijk open. Dat komt denk ik ook doordat zij zien dat ik vanuit respect opereer. Ik heb me in mijn werk altijd proberen in te leven in de percepties van mensen zelf, ik heb nooit a priori een of andere theoretische visie op hun werkelijkheid gelegd. En dat wordt erkend en gewaardeerd. Vandaar dat het voor mij nu relatief gemakkelijk is om samen te werken met bijvoorbeeld zelforganisaties. Zo heb ik de groepsgesprekken voor het onderzoek zonder veel moeite kunnen realiseren.'

Kun je een concreet voorbeeld geven van vragen die je vanuit de gemeenschap krijgt?

'Marokkaanse ouders zitten zelf ook heel erg met de vraag van "hoe komt het nou?". Want zij zijn natuurlijk ook niet gek, ze weten het als er weer zo'n probleem opduikt. Ze beseffen dat de criminaliteitsstatistiek er niet om liegen en dat Marokkaanse jongeren daarin gewoon oververtegenwoordigd zijn. Ze weten ook dat het in het onderwijs naar verhouding minder goed gaat dan met veel andere kinderen. Iedere ouder maakt zich daar druk om en kijkt met vrees naar de pubertijd, want dan kunnen de problemen toeslaan. Ik vind het altijd

opvallend hoe bang ouders zijn dat ze het dan niet meer in de hand zullen hebben. Ze vrezen dat het hen ook zal overkomen. Ik maak me daar zelf als moeder helemaal niet druk om. Maar zij hebben echt het gevoel dat ze niet weten hoe je dat als ouders moet aanpakken. Die opvoedingsonzekerheid is heel breed gedeeld. Dus als ik uitgenodigd word, is een altijd terugkerende vraag hoe het komt dat kinderen afglijden. En ze willen weten wat zij als opvoeders kunnen doen. De meeste ouders kan ik geruststellen door te vertellen dat je gewoon moet zorgen dat je in gesprek blijft met je kind. En dat kan niet vanaf veertien pas, dan ben je te laat. Een kind moet bij je kunnen komen, en zolang dat maar gebeurt, zorg je ervoor dat de afstand tussen al die domeinen binnen de perken blijft. Dan blijft er een lijntje via je kind.

Ik zie in mijn laatste onderzoeken ook steeds meer dat de islam een levende realiteit is voor mensen, bijvoorbeeld voor opvoeders. In mijn nog te verschijnen onderzoek naar vaders – niet alleen Marokkaanse, maar ook Creoolse en Chinese – zie je dat de Marokkaanse vaders de associatie tussen het opvoeden en de islam vaak spontaan maken, vaker dan ouders vroeger deden. Mensen hebben daar ook veel vragen over. Die toenemende bewustwording heeft zeker te maken met allerlei ontwikkelingen rond de islam, zoals elf september, alle politieke ontwikkelingen daaromheen en de toenemende, bijna "islamafobie" in Nederland.'

Stigmatisering

Denk je dat het hele integratiedebat averechts werkt?

'Ik vind een antwoord op die vraag nog heel moeilijk. Aan de ene kant is het ja. Het geeft druk, dat paternalisme, die wijzende vinger, al die boodschappen van "jullie doen het niet goed, jullie doen het niet goed als opvoeder, jullie cultuur is niet goed, jullie moeten Nederlands leren, jullie zijn onge-Moslims". Al die boodschappen werken op de psyche van een mens in, dat kan niet anders. Dat is een extra taak waar je mee geconfronteerd wordt, om daar mee om te gaan, ook als opvoeder. En sommigen proberen dat positief te houden en er is ook een deel van de ouders dat zelf negatief is (geworden) over de Nederlandse omgeving en negatieve boodschappen uitzendt naar de kinderen. Daarmee krijgt de spiraal van negativiteit dan een extra slinger. Maar aan de andere kant heb ik in de loop van de jaren toch ook gezien dat die stigmatisering, en dan heb ik het eigenlijk nog niet eens zo zeer over de stigmatisering als moslim, want dat is pas van de laatste jaren, maar over de al veel langer bestaande stigmatisering als Marokkaan, fungeert als een soort, laat ik maar zeggen, peper in de kont. Daarvoor had je, zeker bij de oudere generatie, vaak wel een houding van "het is allemaal de schuld van iedereen, behalve van ons". En het was vooral de schuld van Nederland: Nederland is te vrij, de gedoogcultuur, et cetera. Dat is allemaal goed te snappen, want ze zijn ook *net* hier gekomen in de tijd dat wij onze jaren zestig beleefden, toen wij van de jaren vijftig van het burgerfatsoen de vrijheid ingingen. Dat is eigenlijk heel wrang. Want daarmee werd die culturele confrontatie voor hen heel hard en scherp. Je ziet nu gelukkig dat door die zichtbare problemen die vanaf begin jaren negentig onder de aandacht zijn gekomen, waardoor dat negatieve beeld, deels terecht, steeds sterker werd, de gemeenschap ook wel de hand in eigen boezem is gaan steken. De laatste tien jaar vindt een enorme ontwikkeling in de zelforganisaties plaats met veel initiatieven om actief te worden, ook in de

pedagogische zin. De buurtvaders zijn daar een mooi voorbeeld van. Maar er zijn heel veel voorbeelden. Dus al met al vind ik het heel moeilijk om de voor- en nadelen tegen elkaar af te wegen. Maar uiteindelijk zou ik toch de verharding die nu ontstaat liever niet zien. Ik denk dat daar meer risico's aan verbonden zijn dan positieve kanten. Want dat positieve is toch een beetje uit wanhoop geboren.'

Hoe denk je over het gebruik van etnische categorieën? In onderzoek gebruik je die natuurlijk en sinds de jaren negentig mag er in debat en politiek weer volop over gesproken worden. Je hebt ze misschien ook nodig, maar het drukt wel een stempel op mensen. Ja dat klopt. Het is inderdaad interessant dat het hier nu steeds minder een taboe is geworden, ook in de politiek. Terwijl het juist minder vanzelfsprekend wordt om in die termen te denken, omdat we het ook hebben over een tweede generatie. En een derde generatie. En hoe lang kun je mensen nog Marokkanen noemen? Ik moet zeggen dat het voor mij als onderzoeker ook heel lastig is, want ik doe daar eigenlijk aan mee. Omdat ik vind dat er nog steeds heel veel eigenstandige ontwikkelingen zijn, die eigen zijn voor Marokkanen. Hoewel dat uiteraard vooral geldt voor de eerste generatie, die door de importhuwelijken ook nog steeds het land binnenkomt. Maar als je het over de kinderen, en vooral kinderen van die kinderen hebt, wordt dat al steeds minder vanzelfsprekend. En moet je eigenlijk ook proberen in andere categorieën te denken. Een belangrijke manier om dat als onderzoeker op te lossen, is door de beweging en diversiteit binnen groepen te laten zien. En daarnaast door vergelijkend onderzoek te doen. Je komt dan ook op overeenkomsten. Dat heb ik juist daarom de laatste jaren ook wel steeds meer gedaan. Want als je alleen maar binnen bijvoorbeeld de Marokkaanse groep kijkt, loop je het gevaar dat je dingen etnisch opvat, die we misschien toch meer gemeen hebben dan je op het eerste gezicht zou denken. In die vergelijkende onderzoeken, zoals in mijn boek *Opvoeding en integratie*, is dat ook wel duidelijk geworden. Maar het idiote is dat de politiek steeds meer in termen van etnisch en cultureel of religieus verschil is gaan denken, terwijl we het ook hebben over een forse categorie die hier geboren en getogen is. Het is eigenlijk raar om die lastpakken in de Diamantbuurt Marokkanen te noemen. Want ze zijn ook ontzettend Nederlands in een aantal opzichten. Misschien is het raar om überhaupt woorden als Marokkaans en Nederlands te gebruiken. Misschien moet je spreken van jongeren die...nou ja, je kunt ze ook niet kosmopolitisch noemen ... die van alles in zich verenigen. Die zich geconformeerd hebben aan de macho straatcultuur of aan de open en vaak ook onbeschofte omgangscultuur die wij in het publieke domein hebben ontwikkeld. Dus zijn het dan Marokkanen? Is het typisch Marokkaans? Eigenlijk niet!

Oplossingen

In Respect van twee kanten valt op dat de belangrijke rol die de vaders blijken te hebben voor hun zonen, op gespannen voet staat met een gebrek aan zelfrespect dat sommige vaders hebben wanneer ze niet zo geslaagd zijn in deze maatschappij. Is daar iets aan te doen?

'Dat is natuurlijk heel moeilijk. Daar heb je weer dat begrip zelfrespect. Dat speelt inderdaad erg bij die bepaalde categorie waar de problemen zich concentreren, waar de lastige en marginaliserende jongens vandaan komen. We weten uit de algemene pedagogische literatuur dat ouders die zelf zo in de prut zitten, niet de beste opvoeders zijn. Dus daar zie je ook die opvoedingswanhoop. Of die vaders geven het op, en dan krijg

je de spreekwoordelijke houding van "ik draag het over aan de politie, ik kan het niet meer" of ze gaan keihard met de knoet erover. Allebei helpt het niet erg. Dat aanpakken is met deze gezinssituaties, waarin de verhoudingen al zo verhard zijn of uit elkaar liggen, natuurlijk ontzettend moeilijk. Maar zelfrespect is inderdaad een sleutelwoord. En ik zou toch niet graag zien dat we die categorie dan maar laten vallen als een verloren generatie. Of een verloren stukje van de generatie, want er moet wel gezegd worden dat ook heel veel gezinnen van die oudere generatie het naar omstandigheden best goed rooien. Ik vind projecten waar die vaders hun woord mogen doen, bijvoorbeeld in groepsgesprekken, heel belangrijk. En ook is het belangrijk dat er wat meer liberale imams komen. Imams hebben vaak een grote greep op deze categorie. Zij kunnen die mensen een beetje bij de hand nemen en stimuleren om het vaderschap heel serieus te nemen, hoe moeilijk dat ook is. En dat vooral niet in te vullen met de knoet, maar proberen te blijven luisteren. Want dat wordt ook wel geprekeerd hoor, dat het luisteren naar en vriend zijn met kinderen vanaf veertien jaar hoort bij de islamitische opvoeding. Wat de jongeren zelf ook aangeven, is dat ze, juist met hun vader, veel meer zouden willen communiceren.'

Ben je tevreden over wat er met je bevindingen gebeurt?

'Veel van de benaderingen van het beleid voor deze problematiek concentreren zich op repressie. Maar ik denk dat er nu ook een tegenbeweging is die zich afvraagt of we het daarmee wel redden. Ik denk dat men toch wel inziet dat repressie dweilen met de kraan open is. Die duidelijkheid, de grenzen, de sancties, dat lik op stuk, dat is allemaal heel belangrijk, want het kan gewoon niet wat er vaak gebeurt. Maar dat moeten we, om pedagogisch doel te treffen, combineren met die andere kant van de pedagogiek. Dat is die steun, die begeleiding en die aandacht. Zeker als je preventief bezig wilt zijn, moet je het zo breed benaderen. En ik denk dat men dat langzamerhand, vanuit het beleid of de praktijk, ook wel inziet. Uiteindelijk weet je nooit precies hoe het allemaal doorwerkt wat je doet en wat je bijdrage dan is aan verbeteringen voor de mensen voor wie je het eigenlijk doet. Dat zij zelf mijn werk beginnen te lezen, is minstens een zo belangrijke stimulans.

Laura Vegter is stadssocioloog

Enkele recente publicaties van Trees Pels

Trees Pels - *Opvoeding in Marokkaanse gezinnen in Nederland* : de creatie van een nieuw bestaan. - Assen : Van Gorcum, 1999. - 244 p. - ISBN 90 232 3344 1, prijs €20,50

Trees Pels - *Tussen leren en socialiseren* : afzijdigheid van de les en pedagogisch-didactische aanpak in twee multi-etnische brugklassen. - Assen : Van Gorcum, 2002. - 110 p. - ISBN 90 232 3785 4, prijs €13,50

Trees Pels - *Respect van twee kanten* : een studie over last van Marokkaanse jongeren. - Assen : Van Gorcum, 2003. - 104 p. - ISBN 90 232 3953 9, prijs €13,50

Trees Pels (red.) - *Opvoeding en integratie* : een vergelijkende studie van recente onderzoeken naar gezinsopvoeding en de pedagogische afstemming tussen gezin en school. - Assen : Van Gorcum, 2004. 248 p. - ISBN 90 232 3607 6, prijs €22,50
Marjolijn Distelbrink, Paul Geense en Trees Pels - *Diversiteit in vaderschap. Chinese, Creools-Surinaamse en Marokkaanse vaders in Nederland*. - Assen : Van Gorcum, te verschijnen

Noot van de redactie: De moord op Theo van Gogh komt niet ter sprake. Het interview vond eerder plaats.

Robert Dahl (1915) behoort tot de *grand old men* van de Amerikaanse politieke wetenschap. Vanaf zijn eerste publicaties in de jaren veertig is hij mede bepalend geweest voor de ontwikkeling van de centrale debatten in deze discipline. Lees zijn werk en je leest tevens een overzicht van de ontwikkeling van de politicologie: de vaak heftige discussies over de problemen waarmee zij zich zou moeten bezighouden, de onderzoeksmethoden die hiervoor het meest geëigend zijn, de inzichten die al dan niet met de verschillende methoden zijn verworven, de maatschappelijke positie en opdracht van de politico-loog, et cetera.¹ De democratie vormt Dahls hoofdonderwerp: hoe functioneren de politieke stelsels in de praktijk die wij doorgaans met de term 'democratie' aanduiden? Welke groepen hebben in deze stelsels invloed op of macht over de besluitvorming binnen welke beleidsterreinen? Onder welke maatschappelijke condities ontwikkelen zich deze stelsels? Aan welke normatieve criteria zou een politiek systeem moeten voldoen, wil het een waarlijke democratie genoemd kunnen worden? Hoe verhouden de bestaande 'democratische' systemen zich tot deze criteria? Hoe zouden zij verbeterd kunnen worden om meer aan deze democratische criteria te voldoen? Geen onbelangrijke vragen, zeker in een tijd waarin binnen de gevestigde 'democratieën' zoveel klachten zijn te horen over 'de kloof tussen politiek en burger', 'het einde van de politiek' of 'de malaise van de politiek' en pogingen worden ondernomen de desbetreffende stelsels nieuw leven in te blazen.

De lange loopbaan van Dahl begon in 1940 met een dissertatie over de mogelijkheid van een socialistische markteconomie, een onderwerp dat sindsdien voortdurend in zijn werk terug zou komen. Na de oorlog kwam hij terug naar Yale University, waaraan hij tot op de dag van vandaag verbonden is gebleven. Sindsdien publiceerde hij een ontelbaar aantal artikelen en niet minder dan 23 boeken, waaronder het samen met Charles E. Lindblom (1917) geschreven monumentale *Politics, Economics, and Welfare* (1953). Vermeldingswaardig zijn zeker nog *Who Governs?* (1961), *After the Revolution?* (1970), *Polyarchy: Participation and Opposition* (1971), *Dilemmas of Pluralist Democracy* (1982), *Democracy and*

its Critics (1989), *On Democracy* (1998) en *How Democratic is the American Constitution?* (2001). Gezamenlijk met Lindblom en Robert Lane (1915) maakte hij aldus de politicologiefaculteit van Yale in de jaren zestig, zeventig en tachtig tot het middelpunt van de discipline.

Opmerkelijk is de politieke ontwikkeling van Dahl, of wellicht beter: van zijn politieke omgeving. In de jaren veertig en vijftig gold Dahl als een radicaal met staatsgevaarlijke socialistische ideeën (zo werd hem aanvankelijk de toegang tot de militaire dienst geweigerd omdat hij in de jaren dertig lid was geweest van de Amerikaanse Socialistische Partij). In de jaren zestig en zeventig werd hij door de nieuwe generatie maatschappijcritici weggezet als een reactionaire vertegenwoordiger van het zelfvoldane establishment, die onder meer blind was voor de enorme emancipatoire waarde van de participatiedemocratie. En vanaf de jaren tachtig is Dahl weer terug bij af: terwijl de samenleving zich steeds meer in neoliberale richting ontwikkelde en de hippe 'radicalen' zich breeduit vestigden, zag hij zich genoodzaakt de *status quo* steeds radicaler, scherper en meedogenlozer te bekritisieren. Ver achter ons liggen zijn, toegegeven, enigszins bedagde en afstandelijke politicologie uit de behavioristische jaren zestig en zijn overdreven optimisme over met name de mogelijkheden van gewone burgers om invloed uit te oefenen op de politieke besluitvorming. In toenemende mate maakt Dahl zich zorgen om en kwaad over de groeiende sociaal-economische ongelijkheid, de, bijgevolg, groeiende ongelijkheid in politieke hulpbronnen en de ernstige consequenties hiervan voor de democratische idee dat alle burgers er recht op hebben, dat in de politieke besluitvorming rekening wordt gehouden met hun belangen en voorkeuren. Meer en meer ergert hij zich aan de wijze waarop het neoliberale marktdenken tot een religie wordt verheven, een religie die iedere redelijke beoordeling van het private ondernemerschap en zijn maatschappelijke en politieke gevolgen bij voorbaat onmogelijk maakt. Ook maakt hij zich steeds meer zorgen om de afnemende politieke competentie en daarmee invloed van gewone burgers in een steeds complexer en grootschaliger wordende samenleving.

A. Dahl:

Kleine stappen brengen ons niet meer verder

Wat maakt een democratie een democratie? Aan welke criteria moet een politiek systeem voldoen willen we het een democratie kunnen noemen?

In het ideale geval is een democratie een systeem waarin de burgers effectief worden behandeld als politieke gelijken. Om dit ideaal te realiseren moet er aan een aantal criteria worden voldaan. Het moet een systeem zijn waarin de burgers door verschillende vormen van politieke participatie het overheidsbeleid kunnen bepalen, waarin bij verkiezingen hun stemmen even zwaar wegen, waarin vrijheid van meningsui-

ting en vereniging bestaat en waarin burgers de mogelijkheid bezitten om de relevante alternatieven te leren kennen en te leren begrijpen. Deze laatste voorwaarde – de aanwezigheid van door, onder meer, publiek debat geïnformeerde voorkeuren en keuzen – acht ik buitengewoon belangrijk en wordt naar mijn gevoel ook steeds belangrijker, ook al is er voor dit onderwerp betrekkelijk weinig aandacht. En ten slotte moeten de burgers natuurlijk de politieke agenda kunnen beheersen. Wanneer uiteindelijk niet de burgers, maar de leiders bepalen welke kwesties onderwerp van de politieke

besluitvorming zijn, kunnen burgers nooit het overheidsbeleid bepalen.

Wat zijn de sociale, economische of culturele bestaanscondities van een democratie?

Er zijn er vele, maar een belangrijke, zeker in de huidige tijd, lijkt mij sociale gelijkheid. Naarmate politieke hulpbronnen ongelijker zijn verdeeld, kunnen de democratische criteria minder worden vervuld en is er minder sprake van een democratie. Met politieke hulpbronnen bedoel ik alles dat gebruikt kan worden om andere mensen en het overheidsbeleid te beïnvloeden. Het kan dus gaan om geld, status, prestige, informatie, beheersing van informatie, beheersing van hiërarchieën, enzovoorts. Een cruciaal en permanent probleem van bestaande democratieën is natuurlijk dat er een krachtige tendentie in iedere samenleving bestaat om politieke hulpbronnen ongelijk te verdelen. Een centrale uitdaging voor iedere democratie is daarom om, tegen deze tendentie in, een redelijke gelijkheid in politieke hulpbronnen te creëren en te waarborgen. We zouden furieus zijn wanneer niet iedereen zou mogen stemmen en wanneer stemmen verschillend zouden worden gewogen. Maar de mogelijkheid om een stem uit te brengen, is slechts een van de politieke hulpbronnen waarover mensen kunnen beschikken om invloed uit te oefenen. Waarom zouden we met betrekking tot het stemrecht geen enkele ongelijkheid accepteren en met betrekking tot de andere hulpbronnen onverschillig staan tegenover de grofste ongelijkheden? Natuurlijk, het is irrealistisch te eisen of te verwachten dat iedereen gelijk is of wordt, maar in een democratie is het wel redelijk om te vragen dat de politieke hulpbronnen enigermate gelijk zijn verdeeld. Doen we dit niet, dan moeten we ook niet langer van 'democratie' spreken.

Goed, in de praktijk blijkt dit dus een buitengewoon moeilijk te realiseren opdracht. Een fundamentele verklaring hiervan is dat er een permanente spanning bestaat tussen economische markt en democratie. Enerzijds is het zo dat alle bestaande democratieën markteconomieën hebben. Anderzijds genereert een markteconomie onvermijdelijk maatschappelijke ongelijkheid en dus een ongelijke verdeling van politieke hulpbronnen. Deze spanning is een elementaire en continue uitdaging voor hen die een bevredigende mate van politieke gelijkheid en dus van democratie wensen te ontwikkelen. Zeker in de Verenigde Staten zijn wij er onvoldoende in geslaagd, in de laatste jaren bovendien in afnemende mate, om deze uitdaging aan te gaan.

In het verleden, goedbeschouwd vanaf het vroegste begin van uw loopbaan, heeft u zich in dit verband altijd een voorstander betoond van een socialistische markteconomie, een economie waarin bedrijven worden bestuurd door werknemers en andere direct betrokkenen en worden gecoördineerd door het marktsysteem.

Ja, ik heb altijd gedacht dat een dergelijk systeem zowel een gelijkere spreiding van de macht binnen de economische markt zou realiseren, als een bredere spreiding van inkomen en vermogen. De politieke en maatschappelijke steun voor dit idee is echter zeer gering en is, bij voorbeeld sinds ik *A Preface to Economic Democracy* (1985) schreef, alleen maar afgenomen. Dit zowel in de Verenigde Staten als in Europa. Een van de verklaringen hiervoor is overigens dat, met name voor de best opgeleide werknemers, bedrijven minder hiërarchisch zijn geworden – stijl hiërarchische bedrijven zijn gewoon minder efficiënt – en dat juist zij daarom minder warm zijn te maken

voor de idee van economische democratie. In een economie waarin de uitwisseling van informatie steeds belangrijker wordt, kunnen degenen die hiervoor de meeste vaardigheden hebben, steeds daadkrachtiger voor het eigen belang opkomen. Zij hebben de carrièreperspectieven. Alleen de mensen onderaan de trap, om het zo uit te drukken, blijven over om zich in te spannen voor economische democratie. Dat is politiek niet genoeg.

Hoe dan ook, zoals ik al opmerkte, wij moeten nieuwe oplossingen vinden voor de spanning tussen economische markt en democratie. Economieën zonder markten zijn uiterst inefficiënt en leiden tot machtsconcentraties die de democratie ondergraven. Het laatste gebeurt echter ook in markteconomieën. Wanneer we de democratie werkelijk serieus nemen, moeten we dus een economisch stelsel creëren waarin politieke hulpbronnen aanmerkelijk minder scheef zijn verdeeld als nu het geval is. Ik denk dat dit een buitengewoon belangrijke uitdaging is. Ik zou heel graag zien dat grote aantallen academici zich met dit probleem zouden bezighouden. De huidige academici hebben het echter druk met andere zaken.

Zou daar nog verandering in kunnen komen?

Ik weet het niet, ik zelf zal het in ieder geval niet meer meemaken. Maar het is mogelijk dat dertig of vijftig jaar van fabelachtige overvloed meer en meer mensen voortbrengt die zich meer fundamentele vragen gaan stellen dan men vandaag geneigd is te doen. Ed Lindblom en ik pleitten een halve eeuw terug, in *Politics, Economics and Welfare* (1953), voor incrementalisme, voor het stapje voor stapje, door trial and error, dichterbij brengen van maatschappelijke doeleinden. We deden dit echter in een tijd waarin er grote concurrerende ideologieën bestonden met visies op het Goede Leven en de Goede maatschappij. Deze visies ontbreken nu met als gevolg dat het incrementalisme doelloos en stuurloos is geworden. Incrementalisme zonder een visie van de maatschappij waarnaar je je incrementeel wilt bewegen, is, denk ik, failliet. Alleen maar incrementalisme is bankroet. Wij hebben een visie op de Goede maatschappij nodig en we hebben die niet meer, denk ik, door de uitputting van de oude ideologieën. Waar we

nu mee zitten, is de triomf van een sullige marktideologie. Maar dit is geen visie; dit is geen visie op de Goede samenleving.

Hoe zou zo'n visie eruit kunnen zien?

Ik denk dat we moeten beginnen met een fundamenteel moreel principe dat de meeste mensen, in ieder geval verbaal, kunnen onderschrijven. Een dergelijk principe zou kunnen zijn dat de belangen van elk individu gelijk gerespecteerd behoren te worden. Op deze basis kun je vervolgens een enorme structuur bouwen. Hoe realiseer je dit principe? Wat voor economisch stelsel heb je nodig? Wat voor politiek stelsel? Wat voor onderwijsstelsel? Door aldus een denkstructuur op te bouwen, creëer je een visie, of misschien meerdere visies, op de Goede samenleving. Dit zou, denk ik, meer stimulerend voor het denken zijn, dan incrementalisme zonder een beeld waarnaar je je beweegt.

Wanneer je deze theoretische perspectieven hebt ontwikkeld, is een volgend probleem hoe ze in de praktijk moeten worden vertaald. Je moet kunnen aangeven welke kleine stappen geboden zijn om het ideaal dichterbij te brengen. De visie moet publiek worden, maar ook de instrumenten om haar te realiseren. Dit brengt ons terug op een van uw criteria van een democratie: het geïnformeerde debat.

Zeker, op dit terrein moeten wij absoluut nieuwe instituties bouwen. Hoe faciliteren wij dat gewone burgers een adequaat begrip van hun waarden krijgen en van de alternatieve beleidsmiddelen om deze te realiseren? We kunnen denken aan het juriesysteem of aan de deliberatieve peiling zoals voorgesteld door James Fishkin (Fishkin is een van Dahls promovendi, zie zijn: *The Voice of the People*, 1995). Er zijn tal van andere mogelijkheden. Er is grote behoefte aan institutionele creativiteit. Wij moeten niet denken dat de bestaande democratische instituties, die goedbeschouwd al in de negentiende eeuw werden ontwikkeld, ook vandaag toereikend zijn. Wij hebben nieuwe instituties nodig.

Hoe ziet u in dit verband de toekomst van politieke partijen?

Politieke partijen zijn noodzakelijk in een democratie om mensen effectief met elkaar te kunnen laten concurreren om politieke steun. Zonder partijen zou je waarschijnlijk een verschanste elite hebben, die wellicht zelf geen politieke partij nodig zou hebben, maar die eerst met de hulp van een politieke partij uit haar loopgraven gejaagd zou kunnen worden. Partijen zijn dus noodzakelijk, maar zij zijn ook onvermijdelijk: de vrijheid van vereniging en de voordelen die zij bieden in de machtsstrijd leiden vanzelf tot hun oprichting. En verder zijn zij ook wenselijk: zij bieden het electoraat de mogelijkheid te kiezen uit samenhangende alternatieven, zijn voorkeuren uit te spreken en invloed op de regering uit te oefenen. Politieke partijen maken het voor kiezers eenvoudiger rationeel te kiezen. Zij hebben een verleden, een heden en een waarschijnlijke toekomst. Je weet als kiezer ongeveer wat een partij gaat doen wanneer zij aan de macht zou komen, want je weet wat zij in het verleden heeft gedaan en in de tegenwoordige tijd doet. Partijen vereenvoudigen dus het electorale proces. Je hoeft niet zelfstandig te beslissen over ieder beleidsdetail, want je kunt er enigszins op vertrouwen dat een partij alle mogelijke kwesties vanuit een specifieke invalshoek zal benaderen, een invalshoek waarmee je het al dan niet eens kunt zijn. Zonder partijen zouden burgers in een meer en meer complexe samenleving waarin tal van politieke kwesties steeds

moeilijker te begrijpen zijn, steeds meer moeite hebben om samenhangende keuzen te maken. Ik denk dat de last van het desondanks voortdurend moeten kiezen een enorme afkeer van de politiek zou opwekken.

*In hoeverre beantwoordt de Europese Unie aan de eerder door u genoemde democratische criteria? In uw boek *On Democracy* stelt u dat de kansen op een democratische EU buitengewoon beperkt zijn. Er zijn binnen de EU nauwelijks politieke instituties die burgers mogelijkheden bieden tot politieke participatie, invloed en controle. Er is geen geïnteresseerd en geïnformeerd electoraat. Er is geen Europees publiek debat. Er is geen competitie tussen verschillende politieke partijen en individuen om de regeringsmacht. Het is onmogelijk een voor iedereen acceptabele balans te vinden tussen gelijke politieke vertegenwoordiging en de bescherming van minderheden van kleine landen. Dit zal voortdurend leiden tot spanningen, spanningen die alleen weerstaan kunnen worden dankzij een Europese politieke cultuur die de bestaande politieke instituties ondersteunt, een politieke cultuur die evenwel ontbreekt. U concludeert dat de besluiten in de praktijk genomen zullen worden 'by bargaining among political and bureaucratic elites' en dat het als 'democratisch' betitelen van deze praktijk 'would be to rob the term of all meaning' (1998: 117). Denkt u, vanuit dit perspectief, dat de eenwording moet worden stopgezet? Is zij reeds te ver voortgeschreden?*

Wanneer ik een Europeaan zou zijn, zou ik zeer terughoudend zijn de Europese Unie verdergaande bevoegdheden te verlenen. Zoals ik in *On Democracy* en elders uiteen heb gezet, ben ik extreem sceptisch over het democratische gehalte van de EU, nu en in de overzienbare toekomst. De besluiten zullen inderdaad hoofdzakelijk door bureaucratische en politieke elites worden genomen en als een aanhanger van de democratische gedachte kan ik daar niet enthousiast over worden. Het uitbreiden van de bevoegdheden van het Europese parlement lost het probleem niet op dat er geen Europese natie bestaat met een duidelijke gemeenschappelijke identiteit, een identiteit waarop men terug kan vallen in tijden van spanningen. Algemene wettelijke maatregelen die tegen de belangen van inwoners van bepaalde lidstaten ingaan, zullen daarom op termijn steeds minder door deze inwoners worden geaccepteerd. Ik zie geen gemeenschappelijke Europese cultuur of identiteit ontstaan die dit zou kunnen ondervangen, een cultuur dus van gedeelde waarden en van wederzijds begrip en respect die voorkomt dat bepaalde minderheden voortdurend door meerderheden in hun belangen worden geschaad en die zorgt voor de solidariteit die mensen doet accepteren dat hun kosten soms de baten van anderen zijn. Ik betwijfel of je zelfs maar naar deze identiteit zou moeten streven.

Dr. Hans Blokland is filosoof en politicoloog. Hij woont in Rotterdam.

Noten

1. In het deze maand verschenen *Pluralisme, Democratie en Politieke Kennis: Ontwikkelingen in de Moderne Tijd* (Assen, Van Gorcum. - 492 p. - ISBN 90 232 4092 8, €45,00) geef ik onder meer een analyse van de ontwikkeling in het denken van Dahl

Gevaren van solida

Aafke Komter over solidariteit en de gift

Sue-Yen Tjong Tjin Tai

Meer solidariteit zal de problemen in de huidige samenleving eerder verergeren dan verminderen. Dat lijkt tegen de intuïtie in te gaan, omdat solidariteit meestal wordt aangehaald als een goed verschijnsel dat de samenleving stabiliseert en veiliger maakt. Mensen verschillen echter in de mate waarin ze kunnen geven en ontvangen, en dat heeft invloed op het ontstaan van solidariteit, wat onder andere blijkt uit onderzoek naar familiesolidariteit.

Aafke Komter, hoogleraar aan de faculteit Sociale Wetenschappen van de Universiteit Utrecht: 'Mensen die zich niet geaccepteerd voelen door hun familie, de zogenoemde "zwarte schapen", blijken meestal een lagere opleiding en een lager inkomen te hebben. Ze zijn veelal van middelbare leeftijd en alleenstaand. Hoewel er geen duidelijke sekseverschillen zijn, hebben vrouwelijke *single parents* een grotere kans om zich een zwart schaap te voelen. Dus juist degenen die het minste hebben, blijken slechtere familierelaties te ervaren. Dat is sneu! Het onderzoek van Komter maakt deel uit van de *Netherlands Kinship Panel Study*, dat de aard en kwaliteit van familiebanden onderzoekt van 8.500 autochtone en allochtone Nederlanders. 'Ruim de helft van de respondenten scoort positief op het aantal activiteiten dat ze met hun familie onderneemt. Bijvoorbeeld doordat ze samen sinterklaas en kerst vieren en verjaardagsvisites afleggen. Ook geeft ruim de helft aan dat ze de afgelopen twaalf maanden praktische ondersteuning hebben gegeven aan familieleden, zoals boodschappen doen. Het onderzoek beperkt zich tot de primaire familierelaties, tussen ouders en kinderen, en broers en zussen onderling. Met de kwaliteit van die familierelaties zit het gemiddeld genomen dus wel goed, ook al is het daarin zichtbaar dat lager opgeleide respondenten net iets minder positief scoren op de indicatoren dan hoger opgeleiden. De analyse toont ook aan dat scores op familiesolidariteit hoger zijn naarmate respondenten religieuzer zijn. Verder lijkt het erop dat het sociale klimaat van het gezin waarin de respondent is opgegroeid, een sterke verklarende factor is. De mate waarin in het gezin van herkomst samen activiteiten werden ondernomen, hangt sterk samen met de kwaliteit van de huidige familierelaties.'

De gift

Na zo'n redelijk positieve indruk van familiesolidariteit in Nederland werd het interessant om subgroepen te analyseren: wie scoren er zeer laag en wie zeer hoog? Komter: 'Toen bleek dat een op de acht respondenten zich een zwart schaap

voelt. Vervolgens heb ik onderzocht wie zich een "redder" (*saviour*) voelt, door te vragen "in hoeverre voelt u zich verantwoordelijk om problemen op te lossen als er problemen zijn in uw familie?" Daar antwoordde ongeveer de helft van de ondervraagden positief op. In deze groep zitten veel vrouwen die vaker de middelbare leeftijd hebben, ze hebben kinderen, zijn hoger opgeleid en, dat is verrassend, er zijn opnieuw veel *single parents* onder. Mogelijk wordt dat veroorzaakt doordat *single parents* er alleen voor staan als hun kinderen problemen hebben.'

Familiesolidariteit is dus niet gelijkmatig verdeeld en daarom zijn Komters onderzoeksresultaten een illustratie van het Matthewseffect, waardoor voor- en nadelen zich ongelijk verdelen over een groep: degenen die er het best aan toe zijn, profiteren ook het meest van de voordelen. Robert Merton introduceerde het begrip destijds om te beschrijven dat beroemde wetenschappers onevenredig veel prijzen ontvangen, met als gevolg dat ze nog meer aanzien en roem vergaren. Bij familiesolidariteit kunnen de hoger opgeleiden en rijkere het meeste geven aan hun familie. Dat leidt ertoe dat ze ook meer ontvangen en meer familiesolidariteit ervaren. Degenen met een lagere opleiding en een lager inkomen hebben minder te bieden en krijgen als gevolg daarvan ook minder steun van hun familie, hoewel ze het objectief gezien harder nodig hebben.

Door zulke inzichten verandert het begrip familiesolidariteit. Het vanzelfsprekende saamhorigheidsgevoel wordt een verschijnsel dat bestaat uit door mensen opgebouwde sociale bindingen. Die bindingen ontstaan doordat mensen aan elkaar geven en van elkaar ontvangen. Het is dan ook geen toeval dat Komter deze verbinding tussen solidariteit en geven heeft uitgewerkt in haar boek *Solidariteit en de gift: sociale banden en sociale uitsluiting*. Daarin verbindt ze antropologische theorieën over geven met sociologische theorieën over solidariteit en sociale cohesie. 'Zoals de antropologe Mary Douglas dat verwoordt: een theorie over de gift is een theorie over solidariteit, want het gaat bij giften niet om cadeautjes, maar om de morele banden die daardoor ontstaan. Geven verplicht de ontvanger tot dankbaarheid en veronderstelt wederkerigheid, en het principe van wederkerigheid omvat impliciet de erkenning van de ander als potentiële bondgenoot', aldus Komter. 'De antropologische theorieën spraken directer aan, omdat iedereen weet wat geven is en het effect ook meteen duidelijk is. Giften zijn veel meer interpersoonlijk en worden uitgewisseld binnen kleinschalige verbanden, terwijl solidariteit vooral als groepsverschijnsel wordt beschouwd. Bovendien zien de antropologen zowel de positieve als de negatieve kanten van geven. Mensen geven om een positief gevoel uit te drukken, zoals vriendschap en dankbaarheid, maar ze kunnen er ook macht

riteit

en prestige mee benadrukken. Door overgenerieuze giften te geven die de ander niet met een passende gift kan beantwoorden, kun je de ander afhankelijk maken en kleineren. Mensen geven vooral aan degenen die hen het meest nabij zijn, ook binnen families, en dat illustreert de gevaren van kleinschalige solidariteit, namelijk particularisme en uitsluiting van buitenstaanders en zwarte schapen.'

De gevaren van solidariteit

'Het zijn met name de antropologen die iets te zeggen hebben aan de sociologen, want sociologen zoals Durkheim zagen solidariteit en sociale cohesie voornamelijk als iets positiefs. Durkheim bestudeerde solidariteit meer op groepsniveau en voor hem was solidariteit iets wat mensen aan elkaar bindt, het sociale cement van de samenleving', vervolgt Komter. 'Maar ook grootschalige groepssolidariteit heeft zijn geva-

De moderne samenleving lijdt niet aan een gebrek aan solidariteit en cohesie. Volgens Aafke Komter, bijzonder hoogleraar Vergelijkende studies van maatschappelijke solidariteit, maken traditionele vormen van solidariteit plaats voor nieuwe vormen. Te veel solidariteit brengt bovendien nadelen met zich mee, doordat het buitenstaanders uitsluit. Komter verklaart dergelijke effecten met behulp van antropologische theorieën over de gift die uitzetten dat geschenken geven tegelijkertijd de erkenning van de ander als potentiële bondgenoot is.

ren, want groepen met een uitgesproken etnische, religieuze of nationalistische grondslag hebben vijandige groepen als het ware nodig voor hun eigen overleving. Buitenstaanders worden dan tot vijanden bestempeld, waardoor sterke onderlinge solidariteit in extreme gevallen kan omslaan in etnische zuivering en gewelddadige onderdrukking, zoals in voormalig Joegoslavië. In zulke gevallen veranderen de giften van groepsleden in offers, doordat hun persoonlijke autonomie en vrijheid wordt opgeofferd ter wille van het groepsideaal. Een voorbeeld daarvan is hoe in communistische groepen het een teken van politieke deugdzaamheid was om persoonlijke belangen en persoonlijke levens aan de politieke zaak te offeren. De recente gebeurtenissen rond de moord op Theo van Gogh illustreren hoe fataal de interne, op de eigen groep en tegen de buitenstaanders gerichte solidariteit kan uitwerken. Solidariteit heeft dus ook grote nadelen en daarom is het geen wonderlijk voor de gefragmenteerde, geïndividualiseerde en multiculturele samenleving.

Het idee voor Komters boek is ontstaan in de jaren negentig. Ineens was er toen weer belangstelling voor het onderwerp sociale cohesie, want de Nederlandse regering maakte zich zorgen over het gebrek aan sociale cohesie in de samenleving. Vervolgens begon NWO met grote onderzoeksprogramma's over cohesie en solidariteit, waarbij sociale cohesie echter impliciet als een positief verschijnsel werd beschouwd, als iets waarvan je nooit te veel kunt hebben. Komter: 'Wat ik het meest interessant vindt, zijn de negatieve kanten van solidariteit. Daarmee wil ik bereiken dat de gevaren van solidariteit beter onder ogen worden gezien.' Daarom is ze ook kritisch over cultuurpessimisten, zoals Zygmunt Bauman, Ulrich Beck en Richard Sennett, die klagen over desintegratie van burger-

schap en gezinsleven, oprukkende individualisering en gebrek aan betrokkenheid. Zulk achteruitgangsgeloof is van alle tijden, illustreert Komter met een citaat van de Amerikaanse historicus Thomas Bender: 'Hoe vaak kan de beschaving eigenlijk teloorgaan?' Bovendien worden nieuwe vormen van solidariteit daarmee makkelijk over het hoofd gezien. Voorbeelden daarvan zijn LETS (een ruilsysteem voor diensten), buddynetwerken voor AIDS-patiënten, stadsprojecten, zoals 'de tien Goudse stadsregels' en het Rotterdamse 'Opzoomeren', en globale netwerkorganisaties voor sociale ontwikkelingen en milieu.

Gebrek aan solidariteit

Toch maakt Komter zich zorgen over een gebrek aan twee soorten solidariteit. Ten eerste de civiele solidariteit: de alledaagse solidariteit met andere mensen in de publieke sfeer. Zulke solidariteit is gebaseerd op persoonlijke controle van spontane impulsen, goede manieren, erkenning van anderen als medeburgers en de bereidheid om privé-belangen ondergeschikt te maken aan publieke belangen. Allerlei gegevens over vandalisme, agressief gedrag en schietpartijen wijzen volgens Komter op een achteruitgang van deze vorm van solidariteit. Ze vermoedt dat er een verband is met de grotere behoefte aan persoonlijke erkenning en bevestiging van hedendaagse burgers, waardoor die veel kwetsbaarder zijn voor narcistische krenkingen en ook meer geneigd zijn om daar met agressie op te reageren.

Komter: 'Ten tweede heeft onze samenleving een nieuw sociaal weefsel nodig, waarin autochtonen en allochtonen op een

respectvolle manier met elkaar kunnen samenleven. De antropologen Malinowski en Sahlins wezen erop dat hoe nabij de ander is, hoe groter de solidariteit. Echter, in vroegere, minder grootschalige samenlevingen werden vreemdelingen toch zeer gastvrij ontvangen. Enerzijds werd gastvrijheid beschouwd als het equivalent van de fundamentele erkenning van "anders-zijn" (pluraliteit). Gastvrijheid was daarmee de basis van de moraal. Maar er was ook sprake van wederzijdse afhankelijkheid: zoals vreemdelingen jou nodig hebben, zo kun jij hen op een bepaald moment ook zelf nodig hebben, en daarom moet je hen gastvrij onthalen. In de moderne westerse verzorgingsstaat is dat idee van gastvrijheid echter niet meer toe te passen.

Werkende wederkerigheid

Welke oplossing ziet Komter voor deze problemen? 'Het gaat niet om meer solidariteit, maar andere solidariteit. Bijvoorbeeld door op bepaalde gebieden terug te keren naar een kleinere schaal, met herkenbare anderen voor je, zodat je weet met wie je te maken hebt. Op een dergelijke schaal kan het wederkerigheidsprincipe van de gift, dat zo'n elegante combinatie is van eigenbelang en de vereisten van het sociale leven, weer werken', aldus Komter. 'Het University College in Utrecht is een voorbeeld van zo'n kleinere schaal, en daar ervaar ik ook zelf dat lesgeven voor een kleine groep studenten anders is dan voor een massale collegezaal. Juist de kleine schaal maakt onderlinge loyaliteit en identificatie mogelijk, waardoor het leerproces enorm bevorderd wordt. Maar zulke initiatieven moet je vooral niet overdrijven en je moet er ook niet idealistisch over doen, want op veel gebieden is zo'n "terugkeer" naar kleinschaligheid eenvoudig niet mogelijk.' 'Eigenlijk kan ik het woord solidariteit niet meer horen met al zijn zinderende connotaties van vrijheid, gelijkheid en broederschap', bekent Komter. 'Het concept van de gift vind ik interessanter en veelbelovend, want dat gaat over onderlinge afhankelijkheid, wederzijdse verplichting en binding, en daar moeten we het van hebben in dit leven. Daarom zie ik mijn boek als een poging om het begrip solidariteit van zijn abstracte en soms ook gevaarlijke kanten te ontdoen door het te transformeren in "de gift".'

Sue-Yen Tjong Tjin Tai is redacteur van Facta

Aafke Komter - *Solidariteit en de gift : sociale banden en uitsluiting*. - Amsterdam : Amsterdam University Press, 2003. - 240 p. - ISBN 90 5356 645 7 - prijs €24,95

De Engelstalige uitgave is onlangs verschenen bij de Cambridge University Press in New York; de Engelse editie verschijnt in januari:

A.E. Komter - *Social Solidarity and the Gift*. - Cambridge (etc.) : Cambridge University Press, 2004/2005. - ISBN 0521600847 (paperback, prijs \$23.99); 0521841003 (hardback \$65.00); Engelse uitgave: ISBN 0521841003 (hardback, prijs £40.00); 0521600847 (paperback, prijs £14.99)

Benoemingen

EUR - Prof.dr. H. Bleichrodt, bijzonder hoogleraar Economische evaluatie in de gezondheidszorg in de Faculteit der Geneeskunde en Gezondheidswetenschappen, Instituut Beleid en Management.

RUG - Prof.dr. W.H.A. Hofman, directeur Universitair Onderwijscentrum Groningen en hoogleraar Onderzoek van het hoger onderwijs bij de Faculteit der Psychologische, Pedagogische en Sociologische Wetenschappen. Dr. Inge Hutter, hoogleraar Demografie bij de Faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen.

UvA - Prof. dr. A. Hodgson, hoogleraar Accounting aan de Faculteit der Economische Wetenschappen en Econometrie. Dr. B.G. O'Dwyer, hoogleraar Accounting aan de Faculteit der Economische Wetenschappen en Econometrie. Dr. J.H. Sonnemans, hoogleraar Behavioral Economics aan de Faculteit der Economische Wetenschappen en Econometrie.

VU - Dr. S.R. Clegg, hoogleraar Discourse and Management Theory aan de Faculteit der Sociale Wetenschappen. Dr. T.H. Eriksen, hoogleraar Anthropology of Human Security aan de Faculteit der Sociale Wetenschappen. Dr. B. Meyer, hoogleraar Culturele antropologie aan de Faculteit der Sociale Wetenschappen. Dr. H.W. Overbeek, hoogleraar Internationale betrekkingen, in het bijzonder de translationele politiek, aan de Faculteit der Sociale Wetenschappen. Mr. M. Kuijer, bijzonder hoogleraar Rechten van de mens bij de Faculteit der Rechtsgeleerdheid. Prof.dr. S. Sassen, bijzonder hoogleraar Global Urbanism bij de Faculteit der Sociale Wetenschappen. Dr. R.H.J.M. Gradus, part-time hoogleraar Bestuur en Economie van de Publieke sector bij de Postdoctorale controllersopleiding voor de publieke en non-profitsector.

Clingendael - Prof. mr. J.W. (Jaap) de Zwaan, directeur van het Instituut Clingendael in Den Haag.

Nederlandse Gezinsraad - Drs. M.M. (Marjet) van Zuijlen, voorzitter NGR. Dr. B.T.J. (Erna) Hooghiemstra, directeur van de NGR.

KNAW - Prof. dr. F.P. (Frits) van Oostrom, lid van de KNAW sinds 1994, universiteitshoogleraar aan de Universiteit Utrecht, is door de KNAW-leden met ingang van 1 mei 2005 gekozen als nieuwe president van de KNAW.

Erik Beune wint de Unilever Researchprijs

Voor zijn scriptie bij de opleiding Algemene Sociale Wetenschappen (ASW), tracé Gezondheidszorg, heeft Erik Beune de Researchprijs van Unilever ontvangen. Beune studeerde cum laude af op onderzoek naar Creools-Surinaamse hypertensiepatiënten in Nederland. De prijs bestaat uit een sculptuur en een geldbedrag van €2.500,-. Hypertensie komt veel voor onder mensen van Creools-Surinaamse afkomst. Uit buitenlands onderzoek is bekend dat percepties van patiënten over hypertensie een cultuurspecifiek karakter hebben. Over de percepties van Creools-Surinaamse patiënten over hypertensie was tot nu toe weinig bekend. Beune heeft in zijn werk laten zien dat de opvattingen van deze groep patiënten verschilt van de huisartsgeneeskundige optiek over hypertensie. Deze patiënten beschouwen hypertensie meer als een aandoening die gepaard gaat met symptomen dan als een symptoomloze risicofactor voor hart- en vaatziekten. Zij zien de oorzaak van hypertensie vooral in stress- en nauwelijks in leefstijlgebonden factoren. Zij hebben eigen overwegingen om therapeutische adviezen al dan niet op te volgen. Beune stelt dat door de percepties van patiënten over hypertensie (verhoogde bloeddruk) te bespreken de communicatie over therapeutische adviezen kan worden verbeterd. Naar aanleiding van de scriptie verschijnt in het decembernummer van *Huisarts en Wetenschap* een artikel: E.J.A.J. Beune, J.A. Haafkens, L. Meeuwesen - 'Hee broedoe' (hoog bloed) : opvattingen over hypertensie van Creools-Surinaamse patiënten in de huisartsenpraktijk.

Cultuur in Nederland en

Kurt De Wit

De Nederlandse en Vlaamse bewindsvoerders willen de taal en cultuur van de Lage Landen presenteren aan Europa. Ze hebben daarom samen een 'Vlaams-Nederlands Huis voor Europa' ingericht. Maar Nederland en Vlaanderen kunnen ook van elkaar leren op het vlak van cultuur en het cultuurbeleid. Een kijkje bij de burens.

Feestelijke opening

Op donderdag 24 juni 2004 openden de Nederlandse staatssecretarissen Medy van der Laan en Atzo Nicolai en de Vlaamse minister van Cultuur Paul van Grembergen het Vlaams-Nederlands Huis voor Europa. Ze ondertekenden plechtig een 'memorandum van overeenstemming'. Daarmee zetten ze een nieuwe stap in de culturele samenwerking tussen Nederland en Vlaanderen. Die samenwerking is de laatste decennia steeds nauwer geworden. Belangrijke stappen waren onder meer het Taalunieverdrag in 1980, de opening van De Brakke Grond in Amsterdam in 1981 en het Cultureel Verdrag Vlaan-

deren-Nederland in 1995. Al in de jaren tachtig was er de idee om een tegenhanger voor De Brakke Grond, dus een Nederlands huis in Vlaanderen, in te richten. Gaandeweg groeide echter het idee om iets samen te doen. Dat 'iets' werd een Huis met drie taken: een platform voor Europa zijn, de Nederlandse taal en cultuur presenteren en erover informeren, en een digitaal informatie- en documentatiecentrum zijn. Het hoofddoel is een debat over Europa los te weken, omdat, aldus Van Grembergen bij de opening, Europa niet alleen in euro's, maar ook in de harten moet ingevuld worden. Europa wordt steeds belangrijker, maar is nog steeds geen inhoudelijk of politiek thema. Het Huis moet daar bij 'intermediaire groepen' (beleidsmakers, wetenschappers, kunstenaars, ...) verandering in brengen. Het Huis is echter geen lobby voor de Nederlandse taal en cultuur. Het moet enkel het debat over culturele diversiteit in Europa aanzwengelen. En in dat debat sta je sterker als je gezamenlijk optreedt, als je samen aanwezig bent in Europa. Daarnaast is er een beperktere doelstelling om met tentoonstellingen en dergelijke ook een breder publiek aan te spreken. Het Huis moet in de visie van Van der Laan een ontmoetingsplaats worden, waar, zoals vroeger in de koffiehuisen van

Vlaanderen: één huis?

Wenen, Parijs of Berlijn, kunstenaars, intellectuelen en politici elkaar opzoeken om meningen te vormen, ideeën te laten geboren worden, opvattingen te toetsen.

Voorgeschiedenis

Nobeke doelstellingen, maar waarom heeft het dan zo lang geduurd voor het Huis er was? Het internationale cultuurbeleid van Nederland ging lange tijd uit van het principe dat vooral activiteiten in het buitenland moesten worden gesubsidieerd, en geen 'stenen': het praten over nieuwe 'culturele instituten' was taboe. Bovendien wilden de Vlamingen lange tijd zo'n initiatief gebruiken om hun aanwezigheid in Brussel te beklemtonen – een strijd tussen Vlamingen en Franstaligen waarin de Nederlandse bewindvoerders zich uiteraard liever niet wilden mengen. Recent zette de Vlaamse regering echter druk op de zaak door een pand aan te kopen. Aanvankelijk had men zijn zinnen gezet op de voormalige bioscoop Kladaradasch (de vroegere Pathé-Palace), maar daarvan werd de Franstalige Gemeenschap uiteindelijk eigenaar na een juridische strijd. De Vlaamse regering ging daarna over tot de

aankoop van een groot pand naast de Muntscouwburg, in het hart van Brussel, en symbolisch genoeg op de plek waar in 1830 de opstand tegen Nederland begon. Ook daarna was er eerst nog een extern rapport nodig om de politieke besluitvorming te forceren. Het aankomend Nederlands voorzitterschap van de Europese Unie én het vertrek van de Vlaamse cultuurminister Paul van Grembergen gaven de laatste zet, en zo werd het definitieve besluit genomen in maart 2004. De renovatie van het aangekochte pand werd afgerond in juni, twee dagen voor de opening. Die vroege opening was vooral een afscheidscadeau aan Paul Van Grembergen, die erg geïverd heeft voor het Vlaams-Nederlands Huis en op dat moment ontslagnemend was. Het moest dus ook een beetje een 'dagje Van Grembergen' worden. Zijn rol werd nog eens extra belicht tijdens de perslunch in het deftige ontvangstcentrum van de Vlaamse Gemeenschap, Hotel Errera, meer bepaald in zaal... Grimberg. Het historische pand waar het Huis gehuisvest is, zal komend jaar worden uitgebreid met een nieuwbouwgedeelte om alle doelstellingen goed te kunnen vervullen. Het is de bedoeling dat het Huis uiteindelijk onderdak gaat bieden aan een horecagelegenheid, een culturele informatie- en ontmoetings-

Het Vlaams-Nederlands Huis, op de hoek van de Prinsenstraat en de Leopoldstraat, vlakbij de Muntshoewburg, waar in 1830 de Belgische revolutie tegen de Nederlandse overheersing van start ging

ruimte, een auditorium, vergaderlokalen en kantoorruimtes. Zodra de nieuwbouw is voltooid – gemikt wordt op de zomer van 2006 – zal de programmering zijn volle omvang krijgen. Maar vanaf september 2004 vinden in het bestaande gebouw al een aantal presentaties, workshops, debatten en expositieplaats. Die beperkte programmering (door 'pre-intendant' Greetje van den Bergh) zal ook tijdens het hele jaar 2005 doorgaan. Voordat de nieuwbouwactiviteiten kunnen beginnen, zal ook nog een plek moeten worden gevonden voor de 50 jaar oude, beschermde, want in Brussel uitzonderlijke vijgenboom die vlak langs het huidige pand staat. En wie betaalt dat allemaal? Tweederde van de werkingskosten betaalt Nederland, eenderde Vlaanderen. Vlaanderen stelt ook het gebouw gratis ter beschikking. In 2004 is €150.000 voorzien aan Vlaamse kant, €300.000 aan Nederlandse zijde. Die bedragen zouden moeten groeien tot 1,5 miljoen euro vanaf 2007. Annemie Neyts, voorzitter van de raad van bestuur, beloofde alvast aan de Vlaamse en Nederlandse bestuurders dat ze aan hun deur zal komen kloppen om de beloofde middelen te krijgen.

Kijken naar elkaar

Het debat over de diversiteit van culturen in Europa en de mogelijkheid van één Europese identiteit kun je volgens Medy van der Laan het best dicht bij huis beginnen. Je kunt dus eerst naar je naaste burens kijken, 'soms met verbazing, soms vol onbegrip, soms met bewondering'. Dat is precies wat een nieuw SCP-rapport, te verschijnen in het voorjaar van 2005, doet.¹ Als Nederland en Vlaanderen zich samen aan Europa willen tonen, hoe gelijkend zijn ze dan eigenlijk in hun cultuur en cultuurbeleid? Volgens het rapport evolueert het cultuurbeleid in Vlaanderen en Nederland in dezelfde richting, maar

Vlaanderen volgt met enige vertraging en voert vernieuwingen minder radicaal door dan Nederland. Toch was de historische evolutie aanzienlijk verschillend, met als belangrijkste verschilpunt, aldus Quirine van der Hoeven, auteur van het rapport, de rol die de verzuiling in beide landen heeft gespeeld.

Cultuurbeleid als welzijnsbeleid

In de jaren zestig en zeventig kreeg het cultuurbeleid in heel West-Europa een andere invulling. Het werd breed opgevat als welzijnsbeleid. In Vlaanderen was dit ook de periode dat er voor het eerst een 'Vlaams' cultuurbeleid kon gevoerd worden. Doel van dit beleid was 'cultuur met een kleine c' te bevorderen. Zo kwamen subsidies beschikbaar voor volkscultuur, jeugdwerk en amateurkunst. Voor een groot deel werd het beleid overgelaten aan het particulier initiatief, met financiële middelen van de overheid. De slogan werd 'baas in eigen huis en het huis op kosten van de overheid'.

Typisch waren bijvoorbeeld de culturele centra. Die werden overal in Vlaanderen neergezet, zonder goed plan over de rol en functie die ze zouden kunnen vervullen. Culturele centra zijn 'lege dozen' die voor alles (sommigen zullen zeggen: voor niets) goed zijn. Dus palmde het lokale, sterk verzuilde verenigingsleven deze infrastructuur in: culturele centra als 'het dak boven het hoofd van de verzuiling'. Die situatie werd 'gebetonneerd', voor lange tijd vastgelegd, met het zogenaamde Cultuurpact (1973). Dat pact moest ideologische en filosofische minderheden beschermen, maar werd opgevat als verzuilde of politieke vertegenwoordiging.

Ook Nederland kende het fenomeen van de verzuiling. Maar op het gebied van cultuurbeleid was de rol van de zuilen beperkt. Bovendien kwamen er op het einde van de jaren zeventig

barsten in het geloof in de mogelijkheid om kunst voor brede lagen van de bevolking toegankelijk te maken (het ideaal van 'cultuur voor iedereen'). De verzuiling brokkelde af. Het beleid van cultuurspreiding werd opgegeven. De band tussen cultuur en welzijn, in Vlaanderen stevig verankerd met het Cultuurpact, was in Nederland slechts een intermezzo. De rol van cultuur en kunst als 'medicijn voor maatschappelijke problemen en verschillen' is er min of meer uitgespeeld.

Autonomie van de kunsten

In Nederland kwam de autonomie van de kunsten meer en meer voorop te staan. Niet een 'breed publiek' maar 'maatschappelijke respons' werd belangrijk. Het gaat er met andere woorden niet meer om wie een museum of theater binnenstapt, maar hoeveel mensen dit doen. Het beleid zou zich moeten concentreren op die groepen die ontvankelijk zijn voor kunst en cultuur. Tegelijk werden onder de druk van bezuinigingen en decentralisatie taken en verantwoordelijkheden overgeheveld naar lagere overheden, musea verzelfstandigd, cultuurfondsen opgezet, culturele instellingen geprofessionaliseerd. Kwaliteit werd het leidende principe. Het (subsidie-)beleid richt zich op het aanbod. De overheid mengt zich daarin niet rechtstreeks, maar via fondsen. Advisering gebeurt op afstand, door de Raad van Cultuur. Instellingen dienen eens in de vier jaar een aanvraag (beleidsplan) in en de Raad adviseert vanuit een onafhankelijke positie, op basis van artistieke kwaliteit, weliswaar binnen een financieel kader en binnen het kader van de Cultuurnota.

Een steeds aanwezige discussie in dit systeem is het (vermeende) elitair karakter van de Raad, die wordt samengesteld op basis van inhoudelijke kennis van het cultuurbeleid of specifieke deskundigheid, en de afwezigheid van de vraag, van het publiek.

In Vlaanderen doet diezelfde trendbreuk zich pas (laat) in de jaren negentig voor. Het decreet op de podiumkunsten (1993) introduceerde voor het eerst een meer geïntegreerd subsidiestelsel dat uitgaat van meerjarige subsidies toegekend op basis van (onafhankelijk) advies en uitgaande van kwaliteit als belangrijkste criterium. Pas later werd dit ook in andere sectoren als volkswontwikkeling of bibliotheekwerk ingevoerd. Over musea, beeldende kunst, architectuur werden nog later decreten gemaakt. Die kregen daardoor ook later subsidiëring. Tegenwoordig zijn de verschillen tussen de sectoren kleiner, maar in vergelijking met Nederland ligt de subsidiëring nog steeds aanzienlijk lager. Een ander verschil met Nederland blijft het zogenaamde 'primaat van de politiek': in Vlaanderen is er nauwelijks een overdracht van subsidiebevoegdheid van de overheid aan bijvoorbeeld fondsen, zelfs voor kleine of incidentele subsidies. Hetzelfde zien we in de advisering, die nooit bindend is. De eindverantwoordelijkheid blijft steeds bij de minister. Maar de advisering en subsidiëring richten zich steeds meer op artistieke kwaliteit (en niet meer op kwantiteit of breed publieksbereik), zodanig zelfs dat de discussie wordt gevoerd of niet te veel nadruk wordt gelegd op vernieuwing en experiment in plaats van op een toegankelijk aanbod. Die discussie dook ook in Nederland al herhaaldelijk op. In het Nederlandse advies- en subsidiesysteem heeft een klein groepje mensen (artistieke leiding, regisseurs, dramaturgen) de vrije hand om het aanbod te bepalen. Persoonlijke voorkeuren wegen daarbij zwaar. En die gingen lange tijd naar vernieuwend hedendaags theater. De vele kleinere, op vernieuwende gezielde gezelschappen die in de jaren zeventig ontstonden

- het zogenaamd alternatief circuit - was daardoor gericht op een vernieuwing van het bestaande aanbod. Ook in Vlaanderen ontstond een alternatief circuit, maar dan in de jaren tachtig, als reactie op de culturele centra. Dit alternatief circuit (van bijvoorbeeld kunstencentra) beïnvloedde echter niet zozeer het bestaande aanbod, maar vormde een aanvulling in het cultureel landschap. Dus waar in Nederland het beleid van de overheid en de vernieuwing van de repertoiregezelschappen zelf leidden tot een vernieuwd en vernieuwend (maar wellicht minder toegankelijk) aanbod, kwam er in Vlaanderen een laagdrempelig, op jongeren en 'middencultuur' gericht aanbod in de culturele centra en daarnaast (niet: ter vervanging) een vernieuwend aanbod van 'hoge cultuur' in kunstencentra.

'Verder' kijken

Het Vlaams cultuurbeleid evolueert in de richting van het Nederlandse cultuurbeleid. Nederland staat 'verder' als het gaat om (onafhankelijke) advisering, subsidieregelingen en (grote) budgetten. Moet het Vlaamse beleid daarom nog meer het Nederlandse model gaan volgen? Van der Hoeven vindt alvast van niet. Vlaanderen heeft een divers aanbod, van laagdrempelig tot complex, met instellingen die niet eenzijdig op de overheid gericht zijn (voor financiële middelen), die minder hiërarchisch en formeel ingericht zijn en waar aan de basis veel mensen bij betrokken zijn. De relatieve ongeorganiseerdheid van het Vlaamse beleid is misschien net haar sterkte. Het is een huis met grote ramen dat uitnodigt om binnen te stappen en toelaat van binnen naar de buitenwereld te kijken. Het Nederlandse cultuurbeleid daarentegen is te bureaucratisch geworden. Het is als een spiegelpaleis. Ambtenaren, politici, adviseurs,... zien vooral zichzelf weerspiegeld. Voor buitenstaanders is het een labirynth waarin je je weg nauwelijks kan vinden. Ook staatssecretaris Van der Laan denkt in die richting. Ze noemt het huidige Nederlandse systeem 'bureaucratisch' en 'sleets'. 'We produceren met elkaar wel heel veel papier. Het proces duurt lang. Te lang.' In het kader van de bezuinigingen die het kabinet wil doorvoeren, wil ze meer ruimte scheppen voor eigen initiatief en verantwoordelijkheid. Moet Nederland dan 'desorganiseren' om meer op Vlaanderen te lijken? In zekere zin wel, aldus Van der Hoeven. Als het cultuurnotasysteem van een integrale afweging om de vier jaar wordt verlaten, zou je kunnen spreken van desorganisatie. Het Nederlandse systeem neemt dan iets over van het Vlaamse, waar gestreefd wordt naar decreten per sector (de kunsten, het erfgoed), maar waar een beperkt aantal instellingen een uitzonderingspositie krijgt. Kortom, Nederland en Vlaanderen kunnen van elkaar leren, zonder dat ze daarom hetzelfde beleid moeten voeren. Of zoals Paul Van Grembergen het uitdrukte: 'Als je trouwt, verlang je van de partner ook niet dat hij of zij gelijk wordt aan jezelf.'

Kurt De Wit is redacteur van Facta. Hij is verbonden aan het Centrum voor Onderwijs sociologie, Departement Sociologie, Katholieke Universiteit Leuven.

Noot

1. Het rapport komt voorjaar 2005 uit onder de titel '*De Grens als Spiegel : een vergelijking van het cultuurbestel in Nederland en Vlaanderen*' en wordt uitgegeven door het SCP (Sociaal en Cultureel Planbureau) in Den Haag.

Website: <http://www.vl-nl.be/>

Sven De Maeyer & Rita Rymenans

De ene school is de andere niet. Onderzoek heeft aangetoond dat dezelfde leerling op de ene school betere prestaties zal kunnen leveren dan op een andere school. Zelfs als men rekening houdt met leerlingkenmerken zoals intelligentie en sociale herkomst, dan nog blijken de prestaties van leerlingen soms wel vijf leerjaren van elkaar te kunnen verschillen, afhankelijk van de school. Deze vaststelling heeft geleid tot het ontstaan van een onderzoeksstroming naar schooleffectiviteit. Deze stroming kent al een lange onderzoekstraditie in de Verenigde Staten en in Groot-Brittannië. In Nederland zijn onderzoekers sinds midden jaren tachtig actief op dit domein, terwijl de belangstelling voor schooleffectiviteitsonderzoek in Vlaanderen pas begin jaren negentig ontstaan is.

Eerder dan vaststellen of de ene school effectiever is dan de andere, wil dit type onderzoek een antwoord vinden op de waarom-vraag: welke kenmerken van scholen kunnen vastgestelde verschillen in leerlingprestaties verklaren? Als men weet welke kenmerken van bijvoorbeeld schoolorganisatie positief samenhangen met de prestaties, kunnen die aangegrepen worden om zwakkere organisaties te verbeteren naar goede

Sven De Maeyer (Sint-Niklaas, 1975)
Rita Rymenans (Antwerpen, 1956)

Onderzoek naar kenmerken van effectieve scholen : kritische factoren in een onderzoek naar schooleffectiviteit in het technisch en beroepssecundair onderwijs in Vlaanderen

Promotiedatum: 14 september 2004
Gent: Academia Press, 2004.
ISBN 90 382 0634 8

organisaties. De 'body of knowledge' is inmiddels erg groot en over een aantal effectiviteitsbevorderende schoolkenmerken is stilaan consensus ontstaan.

Opzet van het proefschrift

In ons proefschrift staat 'onderzoek naar kenmerken van effectieve scholen' centraal. Dit thema wordt benaderd vanuit twee invalshoeken.

Ten eerste wordt verslag gedaan van een empirisch onderzoek naar kenmerken van effectieve scholen, dat we uitgevoerd hebben in het technisch secundair onderwijs (tso) en beroepssecundair onderwijs (bso) in Vlaanderen. Deze twee onderwijsvormen komen grotendeels overeen met het vmbo in Nederland. Het onderzoek kadert in het Onderwijskundig Beleids- en Praktijkgericht Wetenschappelijk Onderzoek

Onderzoek naar kenmerken van effectieve scholen

(OBPWO) dat een instrument is van de minister van Onderwijs voor de voorbereiding, uitvoering, evaluatie en bijsturing van het onderwijsbeleid en de onderwijspraktijk.

Ten tweede leggen we deze casus onder de methodologische loep. We gaan na aan welke methodologische vereisten schooleffectiviteitsonderzoek moet voldoen om aan de hand van de bevindingen generaliseerbare uitspraken te kunnen doen over kenmerken van effectieve scholen. Met andere woorden, het tweede centrale thema is de validiteitsvraag binnen onderzoek naar schooleffectiviteit. Meer bepaald worden een aantal keuzes in schooleffectiviteitsonderzoek geproblematiseerd vanuit de bezorgdheid voor de interne validiteit, de externe validiteit en de constructvaliditeit van de bevindingen.

Keuzes in onderzoek naar kenmerken van effectieve scholen

Een volledige weergave en duiding van alle mogelijke keuzes binnen dit type onderzoek zou te ver leiden voor deze bijdrage. We stippen enkele belangrijke keuzes aan en tonen daarbij tot wat voor soort conclusies die hebben geleid op basis van de analyses in dit proefschrift.

Een eerste belangrijke keuze binnen onderzoek naar schooleffectiviteit is die van de criteria aan de hand waarvan men de ene school als meer effectief beschouwt dan de andere school. Is een schoolkenmerk effectiviteitsbevorderend indien het de wiskundeprestaties bevordert dan wel wanneer het een effect heeft op de leesprestaties? In het proefschrift pleiten we voor het opnemen van meerdere 'outputmaten' om het effectiviteitsbevorderende karakter van schoolkenmerken aan af te toetsen. In het empirisch onderzoek werden enerzijds functionele wiskunde- en leesprestaties opgenomen en anderzijds het welbevinden op school. De analyses tonen het belang van het opnemen van meerdere effectiviteitscriteria: geen enkel schoolkenmerk heeft een invloed op beide cognitieve effectiviteitscriteria tegelijk. Of, een kenmerk dat effectiviteitsbevorderend werkt voor de wiskundeprestaties, blijkt geen invloed te hebben op de leesprestaties van leerlingen. Ook wordt in het

proefschrift het belang aangetoond van de analysemethode bij een opzet met meerdere outputmaten. Daarbij wordt aangetoond dat multivariate multilevelanalyses, waarbij de effecten op beide afhankelijke variabelen tegelijkertijd worden geschat, tot vruchtbaardere resultaten leidt dan univariate multilevelanalyses, waarbij een afzonderlijk model voor elke outputmaat afzonderlijk wordt geschat.

Ook de keuze van de effectmaten heeft gevolgen voor de generaliseerbaarheid van de bevindingen. Vier soorten effectmaten worden voorgesteld bij onderzoek naar schooleffectiviteit: bruto prestatieniveau, netto prestatieniveau, bruto leerwinst en netto leerwinst. Hieruit blijken twee belangrijke deelkeuzes: bruto of netto enerzijds en prestatieniveau of leerwinst anderzijds. Bij bruto wordt bedoeld op de prestaties zonder te controleren voor relevante achtergrondkenmerken van leerlingen (bv. geslacht, SES, IQ,...). Netto prestaties zijn de prestaties uitgezuiverd voor de invloed van een aantal mogelijke achtergrondvariabelen. De laatste maat maakt het mogelijk om scholen op een 'eerlijkere' manier met elkaar te vergelijken. Met het prestatieniveau wordt bedoeld dat de effectiviteit van de school wordt afgemeten aan de behaalde prestaties van hun leerlingen op een bepaald meetmoment. Indien leerwinst wordt gehanteerd als effectmaat, worden die scholen als effectief bestempeld waar de leerlingen over het algemeen een sterke vooruitgang boeken in prestaties tussen twee meetmomenten. In het proefschrift pleiten we daarbij bijvoorbeeld om in schooleffectiviteitsonderzoek beide effectmaten, zowel prestatieniveau als leerwinst, op te nemen. Binnen het gepresenteerde onderzoek is dit gedaan door een multicohort design toe te passen. Op hetzelfde tijdstip zijn dezelfde toetsen afgenomen bij twee cohorten leerlingen op school: de vierde- en de zesdejaars. Dat maakt het mogelijk om de invloed van schoolkenmerken na te gaan op het prestatieniveau in beide leerjaren en op de leerwinst op schoolniveau tussen beide leerjaren. De resultaten tonen het belang aan van de keuze voor verschillende effectmaten. Zo blijkt bijvoorbeeld dat een aantal van de onderzochte kenmerken een verband vertoont met de prestaties van de leerlingen over beide cohorten heen. Met andere woorden, de vastgestelde effecten van deze schoolkenmerken zijn niet toe te schrijven aan specifieke kenmerken van de vierdejaars (of

de zesdejaars) op die school. Door ook leerwinst op school-niveau in kaart te brengen, kunnen we deze bevindingen nuanceren. De onderzochte schoolkenmerken blijken niet in staat te zijn de vastgestelde verschillen tussen scholen in leerwinst te verklaren. Met andere woorden, de schoolkenmerken waarvan we een effect hebben vastgesteld, zijn wel in staat verschillen te verklaren in het prestatieniveau in zowel het vierde als het zesde jaar, maar niet de verschillen in vooruitgang tussen beide leerjaren.

In het proefschrift wordt verder ingegaan op verschillende andere keuzes in onderzoek naar kenmerken van effectieve scholen: het rapporteren van bruto-effecten, het al dan niet in kaart brengen van differentiële effectiviteit, de keuze en operationalisering van leerling- en schoolkenmerken en de wijze waarop een verband tussen schoolkenmerken en leerlingprestaties wordt verondersteld (direct of indirect).

Conclusie

Op basis van de empirische studie die gepresenteerd wordt, komen we tot de conclusie dat er geen eenduidige weg is om schooleffectiviteit te bevorderen. Scholen die effectief zijn voor wiskunde, zijn niet per se effectief voor begrijpend lezen. Daarenboven zijn een aantal effecten van schoolkenmerken afhankelijk van de onderwijsvorm (bso/tso) of zelfs het studiedomein (handel, nijverheid, personenzorg). Dat beeld wordt verder gecompliceerd door de vaststelling dat een aantal leerlingkenmerken een interactie-effect vertonen met de

vastgestelde verbanden tussen schoolkenmerken en leerlingprestaties. Deze vaststelling brengt ons tot de vraag of 'de' effectieve school wel bestaat en of schooleffectiviteit wel een te onderzoeken concept is.

De methodologische loop waaronder we schooleffectiviteitsonderzoek hebben gelegd, heeft ook gewezen op de invloed van de vaak gebrekkige theoretische onderbouw van deze onderzoekstraditie. De vaak tegenstrijdige bevindingen die dit oplevert, of de nuances die bij bevindingen geplaatst moeten worden, zijn het resultaat van het exploratieve karakter van dit type onderzoek tot op heden ten dage. In schooleffectiviteitsonderzoek gaat men meestal voor een batterij van schoolkenmerken na of ze 'er toe doen', zonder een degelijke theoretische onderbouwing van de wijze waarop deze kenmerken een effect zouden kunnen hebben. Indien dan wordt vastgesteld dat een kenmerk bijvoorbeeld enkel wiskundeprestaties beïnvloedt, leidt dit tot interpretatiemoeilijkheden. Dat kan opgevangen worden door een toenemende theoretische onderbouwing van het onderzoeksveld, wat op haar beurt kan leiden tot meer confirmatieve analyses om hypothesen afgeleid uit deze (delen van) theorieën te toetsen. De recente vooruitgang en toenemende toegankelijkheid van verschillende multilevel analysetechnieken (zoals bijvoorbeeld multilevel *Structural Equations Modeling*) zijn hoopgevend om in de toekomst meer confirmatieve analyses te kunnen opzetten.

Sven De Maeyer en Rita Rymenans zijn verbonden aan de onderzoeksgroep EduBRON, Faculteit Onderwijs- en Informatiewetenschappen i.o., Universiteit Antwerpen

15 december

Dag van de GGZ-Congres " Op weg naar marktwerking, Eindhoven.

Contact: tel.: 040-2 974 977; fax: 040-2 974 984; website: www.ggzdag.nl

NVMC-netwerkbijeenkomst en NSV-Actualiteitencollege 2004 "ICT en Samenleving", SISWO, Amsterdam. Contact: Leonieke Deelen; e-mail: LDeelen@scp.nl

SWOME-bijeenkomst "Van kennis naar actie. De rol van stakeholder participatie in het oplossen van complexe milieuproblemen", Utrecht. Contact: Sander van den Burg; tel.: + 31 (0) 317-482984; fax: +31 (0) 317-483990; e-mail: sander.vandenburg@wur.nl

16-17 december

1st Congress on Local Politics in Europe "Political and Electoral Reforms At The Local Level", Gent. Contact: Kristof Steyvers, e-mail: kristof.steyvers@UGent.be of Herwig Reynaert, e-mail: herwig.reynaert@UGent.be

17 december

Programmadag Evolution & Behaviour, Utrecht. Contact: NWO, website: http://www.nwo.nl/nwohome.nsf/pages/NWOP_66LCGA?Opendocument

25 januari

PPSI steunt scholen in strijd tegen loverboys. Contact: Janine Steba; j.steba@aps.nl

'Man-Machine Interactions: Interfaces between the brain and the out-side world', Amsterdam. Contact: Commissie voor de Biochemie en de Biofysica (CBB), tel. 020 5510730, e-mail: cbm@bureau.knaw.nl

28 januari

Jeugdzorg in Onderzoek; focus op effectiviteit, Amsterdam. Contact: NIZW Congresbureau, tel.: 030-230 64 90; e-mail: congres@nizw.nl

nl; website: www.jeugdzorg.nl

28-29 januari

Tweedaags diagnostiekcongres sector Jeugd, Ede. Contact: Britt van Beek tel: 020-4106238. website: www.psynip.nl

9-10 februari

Wanneer 'liefde' toeslaat. Over geweld en onrecht in gezinnen - Vredesdag 2005 in samenwerking met Pax Christi Vlaanderen (tweedaags colloquium), Leuven. Contact: Annemie Dillen, e-mail: Annemie.Dillen@theo.kuleuven.ac.be, Telefoon 016 328401, Fax 016 323798

11 februari

De dynamica van de politicologie (colloquium) - Debat tussen en discussie met Maarten Hajer en Jos de Beus, Amsterdam (15.00 - 17.00 uur). Contact: Loet Leydesdorff, e-mail: L.A.Leydesdorff@uva.nl

18 maart

Wetenschapsdynamica en antropologie, Amsterdam. Contact: Loet Leydesdorff, e-mail: L.A.Leydesdorff@uva.nl

22 april

Wetenschapsdynamica en communicatiewetenschap, Amsterdam. Contact: Loet Leydesdorff, e-mail: L.A.Leydesdorff@uva.nl

19-20 mei

Het Politicologenetmaal 2005, Antwerpen. Contact: Kees Aarts (Kees.Aarts@UTwente.nl); Carl Devos (Carl.Devos@UGent.be)

19-21 mei

4th European Meeting on Applied Evolutionary Economics (EMAE), Utrecht. Contact: <http://www.emae.net>

Vervolg agenda op pagina 32

René Gabriëls is verbonden aan de Faculteit der Cultuurwetenschappen van de Universiteit Maastricht

Achter de schermen.

Een kwart eeuw lezen, luisteren, kijken en internetten
Frank Huysmans, Jos de Haan en Andries van den Broek
 Den Haag : SCP, 2004. – 297 p.
 – ISBN 90 377 0129 9, €24,90

Cultuurpessimisten vinden in dit SCP-rapport over media-aanbod, media-uitrusting en mediagebruik tussen 1975 en 2000 genoeg aanknopingspunten om nog somberder naar de wereld te kijken. Zo daalde in dit tijdbestek het aantal uren dat Nederlanders per week aan gedrukte media besteden van 6,1 uur naar 3,9 uur. Terwijl in 2000 van de 50-65 jarigen nog 35 procent een boek, 66 procent een tijdschrift en 80 procent een krant las, waren deze percentages onder de generatie van 20-34 jarigen respectievelijk 27, 46 en 46 procent. Maar voor degenen die vinden dat het glas half vol is en niet bij de pakken willen neerzitten, biedt het rapport ook tal van aanknopingspunten. Zo wijzen de auteurs op de mogelijkheden van nieuwe media bij het vervullen van vier maatschappelijke functies: informeren en opiniëren; het creëren van verbondenheid; socialiseren en cultureel integreren; amuseren. Terecht onderstrepen zij dat het ontwikkelen van mediacompetentie op alle niveaus in het onderwijs aandacht verdient.

De WMO

Laveren tussen angst en ambitie
S. van Erp
 Tilburg : PON, 2004. – 94 p. – ISBN 90 5049 312 2, €7,50

Terwijl de markt van welzijn en geluk in de jaren tachtig nog het object van kritiek was, is ze tegenwoordig in de ogen van beleidsmakers een bijna gerealiseerde utopie. Beleidsmakers verwachten juist veel heil van de introductie van de marktwerking in de welzijnssector. De basisfilosofie van het kabinet Balkenende luidt: burgers zijn zelf verantwoordelijk voor zorg en ondersteuning, die ze zelfbewust op de markt van welzijn en geluk kunnen inkopen, terwijl een beroep op de overheid alleen geoorloofd is wanneer het echt niet anders kan. Zo zal met de beoogde Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO) een aantal rechten verdwijnen dat nu nog is ondergebracht in de collectieve volksverzekering van de AWBZ. Van Erp werpt in dit boek een uiterst kritisch licht op de manier waarop de AWBZ door de WMO wordt afgeslankt. Duidelijk wordt waarom sommigen spreken van de Wet Maatschappelijke Ontwrichting.

The life-course of the low-educated in the Netherlands

Social and economic risks
Maurice Gesthuizen
 Wageningen : Ponsen & Looijen b.v., 2004. – 177 p. – ISBN 90 9018587 9, €24,00

In welke mate ervaren laagopgeleiden in Nederland meer economisch en sociaal risico dan hoogopgeleiden? In welke mate nemen de verschillen in sociaal en economisch risico tussen laagopgeleiden en hoogopgeleiden toe? Hoe kunnen verschillen in economisch en sociaal risico tussen laagopgeleiden en hoogopgeleiden worden verklaard? Deze drie vragen staan centraal in deze belangwekkende studie naar de levensloop van laagopgeleiden. Voor het beantwoorden van de vragen onderzocht Maurice Gesthuizen vier categorieën opgeleiden: primair opgeleiden (alleen basisschool), lager secundair opgeleiden (vbo en mavo) hoger secundair opgeleiden (mbo, havo en vwo) en tertiair opgeleiden (hbo en wo).

Maatschappij op visite

Wetenschap op de korrel
Wetenschapswinkels Groningen/ Dagblad van het Noorden
 Assen : Koninklijke Van Gorcum, 2004. – 60 p. – €8,00

De Groningse Wetenschapswinkels organiseerden in samenwerking met het *Dagblad van het Noorden* een alternatieve visitatie waarbij de maatschappelijke relevantie van het onderzoek van de RUG onder de loep werd genomen. In plaats van een formele visitatie van wetenschappers die de prestaties van collega's doorlichten, ging het om vertegenwoordigers van diverse geledingen uit de maatschappij die op visite gingen bij de onderzoekers en bestuurders van de universiteit. Tijdens vijf lunchbijeenkomsten werd gesproken over de maatschappelijke relevantie van hun onderzoek. Geconcludeerd werd dat het niet schort aan onderzoek dat voor de maatschappij nuttig is,

maar wel aan de communicatie tussen wetenschap en samenleving. Veel relevante kennis bereikt niet of nauwelijks de belanghebbenden en belangstellenden buiten de universiteit. Daarom eindigt dit verslag met enkele aanbevelingen om daaraan iets te doen.

Het speelveld en de spelregels

Een inleiding tot de sociologie
Jan Vranken en Erik Henderickx
 Leuven : Acco Uitgeverij, 2004. – 474 p. – ISBN 90 334 5615 X, €32,50

'Sociologie is de wetenschap die het sociale handelen van mensen bestudeert, evenals de daaruit voortgekomen patronen en structuren in hun ontstaan, voortbestaan en veranderen', aldus Vranken en Henderickx. Deze definitie is elegant omdat ze het onderzoek naar het sociale handelen, patronen en structuren op een transnationaal niveau niet bij voorbaat uitsluit. De auteurs hebben meer aandacht voor het nationale dan het transnationale niveau, zien de samenleving eerder als object van de sociologie dan de mondiale samenleving ('*World-System*' of '*Weltgesellschaft*'). Zij besteden bijvoorbeeld nauwelijks aandacht aan het sociologisch onderzoek naar globalisering. Toch worden de meest uiteenlopende thema's en theorieën van de sociologie onder de aandacht gebracht. Het boek is zeer geschikt voor het onderwijs, zeker wanneer studenten daarnaast ook nog '*What is globalisation*' van Ulrich Beck moeten lezen.

Wijken voor illegalen

Over ruimtelijke spreiding, huisvesting en leefbaarheid
A. Leerkens, M. van San, G. Engbersen...(et al.)
 Den Haag : Sdu Uitgevers, 2004. – 214 p. – ISBN 90 5409 431 1, €29,15

In wiens belang is het sociaal-wetenschappelijk onderzoek naar illegalen? Dient het de belangen van illegalen of het hardvochtige deportatiebeleid van Verdonk? Of dient het uitsluitend het belang van wetenschappers? Hoe dan ook, in dit boek wordt verslag gedaan van een interessant onderzoek naar de huisvesting en ruimtelijke concentratie en spreiding van de ruim 150.000 illegalen in Nederland. De onderzoekers zijn vooral nagegaan wat de determinanten zijn van hun ruimtelijke concentratie en spreiding. Bovendien hebben ze onderzocht wat de aanwezigheid van illegalen betekent voor de leefbaarheid in een buurt.

Onze Grootste Neder en onze slechtste eigen

Dick Pels

Het is een paar apart: Pim Fortuyn als Grootste en Volkert van der G. als Ergste Nederlander Aller Tijden. Al eerder riepen de lezers van het *Historisch Nieuwsblad* ('Zo is geschiedenis tenminste leuk') de zesde mei 2002, de dag die beide Nederlanders op fatale wijze samenbracht, uit tot belangrijkste datum uit onze naoorlogse geschiedenis. Als de verkiezingen enkele maanden later zouden zijn gehouden, dan had zich ongetwijfeld een felle eindstrijd afgespeeld tussen dit paar en een ander tragisch duo: Theo van Gogh als Grootste en Mohammed B. als Ergste Nederlander Aller Tijden. Wie weet was 2 november 2004 dan ook uitgeroepen tot de belangrijkste dag na 5 mei 1945.

Naast verliezers zoals Vader des Vaderlands Willem van Oranje en vadtje Willem Drees, kent deze competitie een nog grotere verliezer: vadtje Tijd zelf. De lijstjesgekte die door onze media-, prestatie- en afrekencultuur wordt aangewakkerd, leidt er immers toe dat alle grote figuren en gebeurtenissen op dezelfde tijdslijn worden geplaatst en volgens dezelfde mediamedia-criteria worden beoordeeld. Appels worden vergeleken met peren. Korthed van memorie wordt regel. Het hodiecentrisme regeert. De Tweede Wereldoorlog markeert zo ongeveer het begin van de wereldgeschiedenis. Alles van enig belang is eigenlijk gebeurd in de tijd waarin wij zelf leven. Historische figuren worden ingevoegd in de logica van *celebrity* (Kenau Simonsdochter Hasselaar heet dan een vertegenwoordigster van *girl power* in de 16e eeuw). De 'toptienisering' en versoaping van de vaderlandse geschiedenis vormen in dit opzicht een perfecte uitdrukking van een maatschappij waarin de markt één groot feest is geworden.

Van alles bestaat tegenwoordig een lijstje: de top-25 van *movers & shakers*, de *Quote-500* rijkste Nederlanders, de 500 meest innovatieve ambtenaren, het mooiste Duitse woord (*Habseligkeiten*), het lekkerste kopje koffie (te genieten in Zutphen), de 50 meest publicerende sociologen (gelukkig is dit laatste lijstje in onbruik geraakt). Waarom zijn lijstjes leuk? Zij bieden een overzichtelijke wereld, die een geruststellende eenheid suggereert, omdat alles met alles kan worden vergeleken. De genialiteit van een voetballer wordt naast die van een schilder gelegd, en de moed van een held van het vrije woord naast de moed van een zeeheld. In plaats van eindeloos te moeten discussiëren over onverenigbare normen en waarden, worden alle kwaliteiten en verdiensten in een enkelvoudige,

definitieve hiërarchie ondergebracht. Bovendien is een race altijd spannend, ook als kijksport, zeker wanneer deze zich afspeelt tussen persoonlijkheden in plaats van tussen ideeën of abstracties. Reinout Oerlemans is niet de enige die heeft ontdekt dat lijstjes daarom buitengewoon geschikt zijn voor een simplificerend en *fun*-gericht medium als televisie.

Eigenlijk valt het gezien die heersende medialogica nog alleszins mee met de toptien van allergrootste Nederlanders. Idioot hoge noteringen van lolbroeken, presentatoren, dorpsgekken of spelletjesmakers bleven achterwege. Cruyff (voetbal als vermaak) en Fortuyn (politiek als vermaak) waren eigenlijk de enige tastbare concessies aan de beeld- en celebrity-cultuur. Ook in Engeland haalde uit deze categorie alleen prinses Diana de toptien, want de muziek van de Beatles, zoals vertegenwoordigd door John Lennon, is natuurlijk gewoon tijdloze kunst. In het serieuzere Duitsland wisten media-beroemdheden als Boris Becker, Franz Beckenbauer en zelfs Marlene Dietrich die hoge notering niet te halen. Hier ontstond commotie rond de onverwachte derde plaats van de uiterst serieuze Karl Marx, die waarschijnlijk te danken was aan een fanatiek-nostalgische Ossie-lobby.

Ook in andere opzichten is de toptien veelzeggend over onze veelbesproken nationale identiteit. Het is überhaupt al wonderbaarlijk dat we met elkaar minstens 202 beroemde Nederlanders kunnen opnoemen en ons daarbij iets kunnen voorstellen. Zo erg is het dus niet gesteld met ons zogenaamde gebrek aan sociale cohesie! In plaats van door normen en waarden worden wij (en de boel) misschien veel meer bij elkaar gehouden door onze verering van *celebrities* uit heden en verleden. Ons nationale erfgoed bestaat behalve uit dijken, klompen en tolerantie ook uit beroemde personages: publieke figuren die wij ongeacht uit welk tijdsgewricht zij stammen als quasi-intieme media-vrienden begroeten. Ook al zijn ze eeuwenlang dood en kennen we ze alleen virtueel van de tv, we noemen ze onwillekeurig bij de voornaam: Anne, Willem, Michiel (van de geruite kiel), Johan, Vincent, Rembrandt, Pim. Alleen bij Willem Drees (te stijf), Antoni van Leeuwenhoek (te weinig bekend) en Erasmus (te moeilijke voornaam) zouden we dat niet durven.

Verder nadenkend over ons nationaal karakter, zijn er ook enkele opvallende afwezigen in de lijst. Ten eerste is ons koningshuis ronduit slecht vertegenwoordigd. Willem van Oranje was geen koning, wilde het ook niet worden, en is trou-

lander schap

wens helemaal geen rechtstreekse voorvader van onze huidige monarchen. Hij kan daarom beter worden beschouwd als een verzetsheld, een voorvechter van de religieuze tolerantie, en (zoals zijn ambassadeur Jacobine Geel terecht opmerkte) als de eigenlijke grondlegger van het Nederlands elftal (denk hier aan de kleur Oranje en de bijna tekstloze voetbalversie van het Wilhelmus). Juliana is op 14 de hoogst genoteerde erfelijke monarch, gevolgd door Wilhelmina op 20, terwijl koningin Beatrix nog lager (41) scoorde dan DJ Tiësto (40). De verklaring is simpel: het koningshuis voldoet niet langer aan de eisen van de huidige individualistische en exhibitionistische celebrity-cultuur. Ook het andere Oranje is immers in de top tien vertegenwoordigd, en wel in de persoon van Johan Cruyff. Het Nederlands elftal met zijn wispelturige en voortdurend wisselende (en door de bondscoach gewisselde) sterren is veel meer dan het koningshuis het eigentijdse projectiescherm van onze nationale trots geworden.

Verder kent de top tien behalve Oranje en De Ruyter geen militairen. Maar Oranje luisterde, polderde en zweeg meer dan hij vocht, en De Ruyter staat natuurlijk alleen maar in de lijst omdat er per se een zeeman in moest. Verderop vindt men soldaten pas op zeer lage noteringen, tenzij men heilsoldaat majoor Bosshardt meerekent (16), of de soldateske moeder des vaderlands Wilhelmina (20) of soldaat van Oranje Erik Hazelhoff Roelfzema (39, één plaats boven DJ Tiësto). Ook treft men geen grote ondernemers aan in de toptien (Anton Philips en Freddy Heineken staan pas op 17 en 18), zodat men moet concluderen dat geldverdiene en economisch ondernemerschap in Nederland nog steeds lager staan aangeschreven dan bijvoorbeeld politieke roem en eer, artistiek talent of intellectuele roeping. Aangenaam is immers de gemiddeld veel hogere notering van kunstenaars, wetenschappers en intellectuelen zoals Van Gogh, Rembrandt, Erasmus, Van Leeuwenhoek en Anne Frank. Al onze grote wetenschappers en schrijvers staan in de top 100, in een betrekkelijk evenwichtige verdeling tussen natuur- levens- en geesteswetenschappen. Zelfs de sociale wetenschap is met socioloog Fortuyn opvallend goed vertegenwoordigd.

Dit alles overziend kan men enerzijds denken: Nederland is nog steeds wat het was. Een niet-aristocratisch, niet-militaristisch, republikeins en democratisch landje waarin de koopman het uiteindelijk niet voor het zeggen heeft, en de wetenschappen en kunsten in een klimaat van vrijheid en verdraagzaamheid kunnen bloeien. Alleen: er is dat hoogst vervelende feit

van de zege van Fortuyn. Dat hij Willem Drees achter zich liet bewijst dat de Nederlandse solidariteit, zoals die uitdrukking vond in de door Drees opgebouwde verzorgingsstaat, dreigt te worden ondermijnd door een nieuwe neoliberale en neoconservatieve hardvochtigheid. Dat hij ook de Vader des Vaderlands versloeg geeft aan dat het gematigde en inclusieve patriottisme (waar ook Drees een belichaming van was) heeft plaatsgemaakt voor een veel rabiater nationalisme dat verdeeldheid zaait, en voor een vreemdelingenfobie die onze spreekwoordelijke tolerantie en gastvrijheid op de tocht zet. Dit laatste wordt ook onderstreept door de lage noteringen van Erasmus en Anne Frank. En ook de relatief bescheiden notering van Johan Cruyff is in dit opzicht veelzeggend. Werd hij door zijn ambassadeur Michael van Praag niet geroemd als degene die via het voetbal alle gezindten, geloven, rassen en klassen bij elkaar weet te brengen?

De on-Nederlandse grote bek en de gelijkhebberij wonnen het in deze verkiezing van veelgeroemde nationale karaktertrekken als relativiseringsvermogen en gematigdheid. Maar de competitie legde ook genadeloos de slechtste eigenschap van Nederlanders bloot. Lafheid is natuurlijk niet iets wat Fortuyn zelf kan worden aangerekend. Maar de taferelen die zich rond zijn verkiezing afspeelden waren weinig verheffend. Geen van de ambassadeurs durfde Fortuyn, diens ongeloofwaardige ambassadeur Albrecht en de F-side van opgewonden fortuynisten in de studio daadwerkelijk aan te pakken. Ook Wouter Bos hield zich angstvallig op de vlakte, terwijl er alle aanleiding was om het sluimerende links-rechts conflict tussen Drees en Fortuyn op de spits te drijven. Albrecht roemde het feit dat Fortuyn zei wat hij dacht, maar hield zijn mond over wát hij dan wel dacht en zei: Nederland is vol, er komt geen islamiet er meer in, de islam is een achterlijke godsdienst, het is wij tegen zij. De KRO toonde het toppunt van lafheid door de overwinning van Fortuyn onderuit te halen via een 'verlate' overwinning van Willem van Oranje, en vervolgens KPN de schuld te geven van de inbel-blamage. KPN schoof de schuld door aan Reinout Oerlemans en Eyeworks, *De Telegraaf* gaf de schuld weer terug aan de KRO. KRO-directeur Ton Verlind mompelde dat het toch niet zoveel uitmaakte of je nu als eerste of als tweede Grootste Nederlander Aller Tijden eindigde. Mede-organisator Frans Smits van het *Historisch Nieuwsblad* vond de verkiezing van Fortuyn achteraf 'belachelijk'. Maar zo was geschiedenis tenminste weer eventjes leuk geweest.

D r o o m o p

Marije Schoonen

'De droom van hoe het moet' zijn de woorden waarmee Bureau Alumnielaties ongeveer vijftientig antropologen welkom heet in een zaal van een achttiende-eeuws gebouw aan de Herengracht. Het statige pand biedt huisvesting aan enkele fortuinlijke universitaire daklozen, waarvan Bureau Alumnielaties er één is. ANCA, de alumnivereniging voor cultureel antropologen, organiseert er op 26 oktober voor haar leden een thema-avond over werken in de journalistiek. Een panel van vier journalisten zit aan het hoofd van een ruimbemeten ovalen tafel om samen met collega-antropologen de grenzen tussen de antropologie en de journalistiek te verkennen.

Undercoverantropologen

Met 'een mooi verhaaltje over de gelijkenissen tussen antropologie en journalistiek' veroverde antropologe en thans freelance journalist Femke Deen naar eigen zeggen een plaats op de Postdoctorale Opleiding Journalistiek. Zij is een van de

sprekers op de thema-avond. Volgens Deen proberen journalisten evenals antropologen sociale en culturele verschijnselen te verklaren. In ieder geval is dat als journalist haar streven: 'achtergrondverhalen schrijven over sociale processen, met lekker veel aandacht voor de culturele context.' Dat dit in de praktijk niet meevalt, heeft ze tijdens haar korte, maar intensieve loopbaan al ondervonden. Deen: 'Als journalist maak je deel uit van hetzelfde culturele *framework*. Het is lastig om daar bovenuit te stijgen. Bovendien ontbreekt de mogelijkheid om op je gemak rond te kijken. Zeker door de tijdsdruk waar je als journalist onder gebukt gaat.' Achteraf heeft ze spijt dat ze haar stage op de politieke redactie in Den Haag niet heeft aangegrepen om undercover een antropologische studie te maken van de bizarre rituelen en gewoonten van het Binnenhof. Maar ze was, zoals ze zelf zegt, te druk bezig met het leren van de rudimenten van haar nieuwe vak. Dat je als afgestudeerde sociale wetenschapper in de journalistiek ook heel goed je weg kunt vinden zonder journalistieke postdoc bewijst Marlies Eijnsink. Na haar afstuderen nam ze zich voor om met schrijven 'in wat voor vorm dan ook' de kost te verdienen. Ze kwam echter al snel tot de ontdekking dat

vlr Niels Rigter, Edwin Schoon, Marlies Eijnsink, Femke Deen; foto: Marije Schoonen

drachten

je de praktische journalistieke beginselen niet leert tijdens de studie. Schrijven voor studentenblaadjes en vrijwilligerswerk bij de radio bleken voor een freelance journalist een nuttige aanvulling op het antropologische schrijfpracticum en de doctoraalscriptie. Voor de zakelijke kant van het freelancen, geeft Eijssink als tip mee om je te verdiepen in de heldere handboeken die daarover zijn verschenen.

Puntje eraf

Edwin Schoon is eindredacteur bij *Het Parool* en werkt eveneens freelance. Hij studeerde onder andere antropologie en suggereert dat de antropologie en de journalistiek beide bestaan uit een verzameling verhalen. Schoon: 'En dan het liefst goede verhalen, die blijven hangen.' Voorwaarde hiervoor is volgens hem een pakkend begin. Schoon illustreert het 'meteen goed binnenkomen' met een anekdote die hij zou hebben gebruikt voor een eventueel artikel. Tijdens een verblijf in Botswana hoorde hij op de radio een jongen tijdens een gesprek over HIV en aids (op zich al uitzonderlijk) de vraag stellen of hij bij het gebruiken van een condoom tenminste het puntje eraf mocht knippen, zodat hij in ieder geval nog iets zou voelen.

De vierde spreker opent zijn bijdrage met de boude stelling dat journalisten en antropologen eigenlijk hetzelfde doen. Rigter: 'Alleen doen antropologen gewoon een beetje moeilijker. Je moet natuurlijk wel een beetje van mensen houden en van gekke gewoontes! Niels Rigter werkt als journalist bij de *Leeuwarder Courant*. Tijdens zijn leeronderzoek over de verdeeldheid in het Friese Kollum naar aanleiding van de komst van een asielzoekerscentrum kwam hij tot de ontdekking dat hij 'stiekem een beetje jaloers' was op de langs waaiende journalisten. Rigter: 'Die kwamen daar even kijken, en de volgende dag stond er een best wel leuk en zinnig stukje over in de krant. Geef mij maar dat kleine stukje in plaats van dat dikke pak papier.' Hiermee verwijst hij naar de doctoraalscriptie, die voor menig antropoloog garant staat voor geworstel. De toehoorders lijken dit te herkennen, want op het weidse armgebied van Deen, die zo illustreert dat het schrijven van de scriptie kan uitgroeien tot een soort monster, volgt algemeen gegniffel. Nee, dan Rigter. Die heeft inmiddels 'van poepjes gebakjes leren maken', zoals ze dat op zijn redactie noemen. Hij geeft overigens grif toe dat je als journalist wel je grenzen moet kennen: 'Bandrecorder aan en maar laten lullen, is er

niet bij. Maar soms is het wel jammer dat je niet dieper op de dingen in kan gaan.'

Droomopdracht

Er komen tijdens de thema-avond als reactie op vragen uit het publiek ook meer praktische zaken aan de orde als: hoe kom je aan opdrachtgevers (gewoon mailen en bellen) en aan leuke opdrachten (gewoon zelf ideeën aandragen)? 'Hoeveel tijd heb je nodig voor je relatiemanagement?', luidt een vraag in journalistiek jargon. Als antropoloog in het veld ga je idealiter immers een intensieve band aan met je informanten. Schoon benadrukt echter dat je als journalist soms eveneens een langdurige relatie aangaat. Verder zijn ethische kwesties en integriteit een onderwerp van gesprek. Schoon: 'Je moet schipperen en kijken hoeveel je informatie toevoegt aan de nieuws waarde. Steeds ben je aan het afwegen wat je naar buiten brengt. Je wilt bovendien je bron niet in gevaar te brengen.' Iemand anders vraagt in hoeverre de zogenaamde waan van de dag de waarheidsbevinding in de weg staat. Dat blijkt een dilemma. Rigter: Soms krijg je het gevoel dat je er iets mee moet, want de mensen praten erover, anders blijft de krant liggen.'

Misschien dat de raakvlakken tussen de twee disciplines zich ten slotte het duidelijkst aftekenen wanneer de panelleden als antwoord op een vraag van een toehoorder hun droomopdrachten ontboezemen. Deen verdiept zich in Turkije en zou graag daar een inhoudelijke reportage maken. Eijssink mocht voor haar werk onlangs een rondreis maken langs Amerikaanse universiteiten en daarover schrijven. Schoons passie is het diepte-interview. Zijn droomopdracht is het optekenen van het levensverhaal van Nelson Mandela. Rigter zou gaan voor een schandaal. Niet geschreven op basis van een gestolen notebook, maar een verhaal verkregen met eigen speurwerk. Hun trefwoorden raken de kern van de antropologiebeoefening: de ontmoeting tussen culturen, het diepte-interview en gedegen onderzoek. Na deze laatste vraag blazen de horden engeltjes op de lambrisering en het plafond van de zaal op hun gouden trompetjes het sein voor de aftocht van dit schrijvende gezelschap.

Marije Schoonen is antropoloog en tekstschrijver

Meer informatie:

www.antropologennetwerk.nl
www.alumni.uva.nl

Dr. E.D. de Leeuw is consultant van MethodikA en docent aan het University College Utrecht.

Non-response en Panelonderzoek: Voorkomen is Beter dan Genezen

Edith de Leeuw

Sociologen, demografen, en marktonderzoekers spreken van panelonderzoek; psychologen, pedagogen en epidemiologen hebben het over longitudinaal onderzoek. Het design is hetzelfde: dezelfde onderzoekseenheden worden meerdere keren benaderd door de onderzoekers. Hoe vaak men benaderd wordt, is afhankelijk van de onderzoeksvraag en het budget. Het minimum aantal metingen is twee. Dit is het klassieke pretest-posttest design, dat vaak gebruikt wordt in interventiestudies en in experimenten. Als het aantal opeenvolgende metingen erg groot is, wordt vaak gesproken van een tijdserie. Voorbeelden van tijdseries zijn in psychologisch onderzoek te vinden, maar ook in de econometrie en binnen medisch onderzoek. Kenmerkend is dat een relatief klein aantal onderzoekseenheden veelvuldig 'gemeten' wordt op een klein aantal variabelen.

Bij panelonderzoek worden bij een groot aantal respondenten gegevens verzameld op een groot aantal variabelen, terwijl het aantal tijdpunten juist beperkt is. In panelonderzoek spreek je ook wel van 'waves'. Binnen het klassieke sociaal-wetenschappelijke panelonderzoek hebben de metingen een vast thema over de tijd. Denk bijvoorbeeld aan budgetonderzoek en gezondheidsonderzoek. Een nieuwe ontwikkeling binnen het marktonderzoek is het zogenaamde 'access panel'. Het betreft hier een vaste groep panelleden die, vaak via het web of op de eigen computer, op regelmatige tijden vragenlijsten invullen. Het onderwerp van onderzoek verschilt dan van meetmoment tot meetmoment. Het grote voordeel van een access panel boven eenmalig surveyonderzoek is dat men snel en goedkoop vragenlijsten kan voorleggen aan specifieke doelgroepen zonder eerst een apart screeningsonderzoek te doen. Denk bijvoorbeeld aan ouders met jonge kinderen, aanhangers van bepaalde politieke partijen, speciale leeftijdsgroepen, gebruikers van bepaalde diensten of producten, et cetera.

Drop-out

Of het nu om tijdseries of (access)panels gaat, *iedere* vorm van longitudinaal onderzoek lijdt onder 'drop-out'. Als deze *selectief* is, kan dit de resultaten vertekenen. Denk bijvoorbeeld aan een longitudinaal gezondheidsonderzoek, waarbij de oudste panelleden en/of panelleden met een slechte gezondheid in

grote aantallen het panel verlaten. Als de onderzoekers weten wie er uitvallen en waarom, kan er statistisch voor paneluitval worden gecorrigeerd met verschillende wegingsmethoden. Als ze dit goed willen doen en verder willen gaan dan standaard wegen naar sekse, opleiding, en leeftijd, moeten ze inzicht krijgen in de uitval. Hoe meer onderzoekers weten, hoe beter ze kunnen wegen. De eerste stap is dan ook uitval zo veel mogelijk voorkomen en zoveel mogelijk gegevens van de panelleden verzamelen!

Non-response in longitudinaal of panelonderzoek komt op meerdere tijdpunten voor. Natuurlijk doet niet iedereen aan wie het gevraagd wordt mee met een panel. Dit is de initiële non-response. Als veel van de respondenten gevraagd wordt, kan de initiële non-response in de wervingsfase heel hoog zijn en de representativiteit van een panel bedreigen. Onderzoekers moeten niet verbaasd zijn als in sommige gevallen nog geen 10 procent van alle benaderden toestemt om aan een panel deel te nemen. Het is verstandig om niet alleen te weten hoe groot de initiële non-respons is, maar ook om te weten wie dit zijn en waarom zij weigeren, zodat men potentiële bias kan inschatten en zo goed mogelijk kan wegen.

Na de wervingsfase, als respondenten hebben toegestemd om mee te werken aan het longitudinale onderzoek en het panel gevormd is, kan op ieder meetmoment uitval optreden: de drop-out. Drop-out is het aantal respondenten dat op een specifiek meetmoment geen data levert. Soms is de uitval incidenteel en doet de respondent bij de volgende meting weer mee. Denk bijvoorbeeld aan drop-out als gevolg van een reis, een drukke periode of ziekenhuisopname. Als een respondent niet meer terugkeert in het panel, dus als er na een bepaald tijdstip geen volgende metingen meer zijn, dan spreekt men van panelattritie of paneluitval.

Middelen in de wervingsfase

Bij het opzetten van een panel moet je vanaf het allereerste begin rekening houden met non-respons en uitval en deze zoveel mogelijk trachten te beperken. Hierbij is het van groot belang dat de respondenten zich identificeren met het onderzoeksinstituut. Bovendien moet het onderzoek duidelijk herkenbaar zijn en er op de een of andere manier uitspringen. Een duidelijk logo en een consistente huisstijl zijn hierbij effectieve

hulpmiddelen. Wanneer hetzelfde herkenbare logo terugkomt op de website, nieuwsbrieven, kerstkaarten en andere communicatiemiddelen, zal ook het verzoek om de vragenlijst in te vullen er duidelijk uitspringen. Als er beloningen (*incentives*) zijn, loont het om deze zo te kiezen dat ze duidelijk herkenbaar zijn en bij de studie passen. Een goed voorbeeld komt uit een groot Duits lezersonderzoek. Het logo en de mascotte daarvan is 'Paula Ente'. Niet alleen is Paula een lieve eend waarvan het lijfje vaag met krantenkoppen is bedrukt (het Duitse woord *Ente* heeft dezelfde betekenis als het Franse *canard*: een onwaar krantenbericht). Eend Paula staat op kerstkaarten en T-shirts, er zijn 'eendesloffen', Paula-boekensteunen en Paula-knuffels. Het populaire eendje is zelfs een verzamelobject geworden.

Herkenbaarheid, clubgevoel en beloning zijn belangrijke elementen, maar uitval zal er zijn. Daarom is het ook belangrijk om in de wervingsfase informatie te verzamelen die gebruikt kan worden voor statistische weging. Hoe lastig ook om te verkrijgen, enkele gegevens van diegenen die *niet* mee willen werken, geven een goed beeld van de initiële non-respons en kunnen helpen om hiervoor te wegen. Tijdens de eerste echte panelmeting kunnen gericht achtergrondgegevens verzameld worden, die later gebruikt

worden bij weging voor eventuele drop-out. De onderzoeker moet bij het opzetten van de eerste of basismetings zorgvuldig laveren tussen de Scylla van te weinig informatie vragen die ook later bij weging gebruikt kan worden, en de Charibdis van een te lange, saaie kennismaking, waardoor de respondent al in het begin afhaakt.

Tegengaan van drop-out

Drop-out is onder te verdelen naar drie oorzaken: 1. het niet (meer) kunnen lokaliseren, 2. niet kunnen bereiken en 3. niet meewerken van de onderzoekseenheid.

In de strijd tegen drop-out is de eerste stap het beperken van problemen met het lokaliseren van onderzoekseenheden. Tijdens de werving en het basisinterview is de steekproef actueel en de adresinformatie up-to-date. Hoe meer tijd er verloopt, hoe vaker adresinformatie verouderd. Mensen verhuizen, kinderen gaan in een andere stad studeren, mensen veranderen van internetprovider of iemand neemt een andere prepaid. Bij de start van het onderzoek, en bij ieder daaropvolgende meting, is het verstandig om informatie te vragen die behulpzaam kan zijn bij het lokaliseren en achterhalen van nieuwe adressen; bijvoorbeeld altijd vragen naar de zo volledig mogelijke naam, inclusief meisjesnaam. Dit vergemakkelijkt het traceren bij scheiding en naamswisseling. Vaak wordt aangeraden om naam en adres van ten minste drie goede relaties te vragen. Bij mobiele groepen, zoals jongeren en studenten, is het adres van ouders en grootouders een goede extra achtervang. Het is ook aan te raden om bij elk contact een 'adreswijzigingskaart' achter te laten en, als het budget het toelaat, beloof dan een kleine attentie op het nieuwe adres (bloemenbon, doe-het-zelfpakketje of iets dergelijks).

Als de meetmomenten dicht op elkaar liggen, heb je vaak gelegenheid om contactinformatie up-to-date te houden. Het spoor van een drop-out is dan nog 'warm' en dat maakt het lokaliseren makkelijker. Bij longitudinaal onderzoek met lange tijd tussen de meetmomenten, loont het om tussentijds contact te houden, bijvoorbeeld door middel van het sturen van een kerstwens en een verjaardagskaart. Andere voorbeelden zijn tussentijdse nieuwsbrieven of een individueel rapport met feedback van onderzoeksresultaten. Hoe beter het contact aansluit bij het onderzoek en de onderzoekten, hoe effectiever het is. Voorbeelden zijn een moederdagkaart bij een onderzoek naar de ontwikkeling van jonge kinderen en individuele groeicurven in gezondheidsonderzoek. Natuurlijk wordt bij ieder contact een adreswijzigingskaart bijgevoegd. Komt die retour omdat de respondent vertrokken is, dan kan onmiddellijk actie ondernomen worden om het nieuwe adres op te sporen.

De tweede stap in het terugdringen van drop-out is het opzetten van een goede contactstrategie. Bij de eerste meting is er veel inspanning nodig om de juiste persoon ook te bereiken; net zoveel inspanning als bij een gewoon surveyonderzoek. Dus veel contactpogingen, op verschillende tijden en via verschillende kanalen. Niet alleen langsgaan of opbellen, maar ook bijvoorbeeld boodschappen achterlaten op een antwoordapparaat of voicemail en een kaartje achterlaten. Na het eerste contact en de eerste meting wordt het een stuk makkelijker. Je weet dan al veel meer van de respondenten en op welke tijden ze goed bereikbaar zijn. Deze kennis kan gebruikt worden om bij de volgende metingen de respondent efficiënter te bereiken.

Traceerbaarheid, bereikbaarheid en bereidwilligheid. Na verloop van tijd verlaten respondenten het panel om dat ze niet meer willen. Hoe kun je dit laatste tegengaan? Zorg ervoor dat het deelnemen aan het panel als positief ervaren wordt, motiveer respondenten

en medewerkers, en reduceer zoveel mogelijk emotionele en financiële kosten voor de respondent. Wanneer er gebruik wordt gemaakt van interviewers, dienen deze speciaal getraind te worden in het motiveren en overhalen van respondenten. Het is niet per se nodig om dezelfde interviewers op alle metingen dezelfde respondenten te laten ondervragen, maar het is wel belangrijk om enige informatie over de respondenten aan de nieuwe interviewers door te geven, zodat een goed contact met de respondenten en enig 'rapport' gewaarborgd is.

Hoe aangenamer de eerste ervaringen, hoe lager de uitval. Veel maatregelen die genomen worden om panelleden makkelijk te kunnen lokaliseren, zorgen er ook voor dat panelleden gemotiveerd blijven. Clubgevoel, kerstkaarten, individuele aandacht, nieuwsbrieven, rapporten zijn maar een paar grepen uit het arsenaal van maatregelen. Naast deze intrinsieke beloningen, hebben ook extrinsieke beloningen een duidelijk effect op de verlaging van drop-out. Opnieuw: hoe beter de beloning aansluit bij de doelgroep en het onderwerp, hoe beter de beloning werkt. Denk aan handige software of leuke spelletjes in een internetpanel, telefoonkaarten bij jongeren en studenten, air miles in vakantie- en

vervoersonderzoek, en leuke T-shirtjes en speelgoed bij onderzoek naar de ontwikkeling van jonge kinderen.

Weging

Met een goed design en speciale technieken is het mogelijk om panel drop-out tegen te gaan. Helemaal te voorkomen is het echter nooit en statistische weging zal altijd nodig zijn. Als je weet waarom panelleden uitvallen, kun je het correcte statistische model gebruiken. Van een ding kun je echter zeker zijn, de drop-out is nooit volledig aselekt: de drop-out is nooit *missing completely at random*. Wanneer de drop-out niet gerelateerd is aan het onderwerp van onderzoek en de gestelde vragen, heet dit in vaktermen *missing at random*. Je kunt dan met relatief eenvoudige wegingstechnieken volstaan. Als de drop-out echter wel gerelateerd is aan het onderwerp of de gestelde vragen, dan is de drop-out selectief of in vaktermen *not missing at random* of nonignorable. In dat geval moet een speciaal wegingsmodel opgesteld worden die deze zaken verdisconteert. Voorbeelden van selectieve drop-out zijn gezondheidsredenen in een longitudinaal ouderonderzoek, jonge ongehuwde tienermoeders in een longitudinaal onderzoek naar groei en gezondheid van baby's en peuters, teleurgestelde kiezers in een panel over sociale vraagstukken en de samenleving. Het grote voordeel van longitudinaal of panelonderzoek is dat uit eerdere metingen al veel bekend is van de respondenten. Toch kun je vaak slechts gissen naar de redenen waarom mensen een panel verlaten. Via een kort, speciaal exitinterview kun je deze redenen dan boven tafel krijgen. Exitgesprekken zijn bij psychologisch en medisch onderzoek heel gewoon, bij panelonderzoek helaas nog ongebruikelijk. Toch zijn de gegevens die een exitinterview oplevert, samen met data uit eerdere meetpunten, de basis om drop-out te modelleren en vertekende resultaten te voorkomen.

Aanbevolen literatuur

1. T.W. Taris - *A primer in longitudinal data analysis*. - Londen : Sage, 2000
2. Themanummer over survey nonresponse in het *Journal of Official Statistics (JOS)* 15 (1999) 2. Oudere nummers van JOS kunnen kosteloos worden geraadpleegd op de website van JOS: <http://www.jos.nu>. Naast dit themanummer bevat de website vele interessante artikelen over surveyonderzoek en over longitudinaal en panelonderzoek.
3. E.D. de Leeuw, J. Hox en M. Huisman - Prevention and treatment of item nonresponse. - In: *Journal of Official Statistics (JOS)* 19 (2003) 2, p. 153-176
4. D.A. Dillman - *Mail and Internet Surveys*. - New York : Wiley, 2000

SISWO/Social Policy Research
Plantage Muidergracht 4, 1018 TV Amsterdam
tel. 020 5270600, fax 020 6229430
e-mail: siswo@siswo.uva.nl
internet: <http://www.siswo.nl>

Nieuwe publicaties

Sociaal beleid met twee gezichten : Europa en de Verenigde Staten

Drs. Otto Nuys. - Amsterdam : SISWO, 2004. - 62 p.
SISWO Cahiers Sociale Wetenschappen en Beleid ; nr. 8
ISBN: 9067061751, Prijs, €12,50

In dit cahier wordt een vergelijking gemaakt tussen de ontwikkelingen binnen het huidige Europese en die van het Amerikaanse sociale stelsel. Uitgebreid aandacht wordt besteed aan de historische en institutionele ontwikkeling van het Amerikaanse sociale stelsel. Met name gaat de aandacht uit naar de belangrijke veranderingen die in het midden van de jaren negentig van de vorige eeuw in het Amerikaanse sociale beleid plaatsvonden. Veranderingen die min of meer in dezelfde periode ook in het Europese sociale beleid en dat van de lidstaten optraden en die duiden, zowel in de VS als in de Europese Unie, op een definitieve kentering in de opvattingen over sociaal beleid. Steeds luider en vaker klinkt de roep om het verder terugdringen van collectivisering en om meer privatisering en individualisering van het sociale beleid. Deze zich in de VS en Europa ontwikkelende beleidspraktijk luidt misschien wel het einde van de westerse verzorgingsstaat in, althans zoals wij die sinds de Tweede Wereldoorlog kennen, namelijk als de uitkomst van een langdurig historisch proces van collectivisering. Volgens sommige critici is de collectivisering van verzorgingsarrangementen in de Europese Unie veel te ver doorgeschoten en moeten we weer meer een beroep doen op de vermogens van zelfsturing door de burger. Verder wordt gekeken hoe het op subsidiariteit gebaseerde Europese sociale model omgaat met permanente druk als gevolg van endogene en exogene ontwikkelingen. Ontwikkelingen als immigratie, vergrijzing en individualisering. Uitgebreid aandacht wordt besteed aan welke veranderingen internationalisering, globalisering en europeanisering met zich meebrengen en welke negatieve en/of positieve effecten dit heeft voor de houdbaarheid van het Europese sociale model. Deze paragraaf wordt afgesloten met de betekenis van de mondiale verspreiding van het neoliberale Amerikaans gedachtegoed onder Europese politici en beleidsmakers. De in de jaren tachtig ontwikkelde neoliberale ideeën over economische betrekkingen leggen sterk de nadruk op meer marktwerking, minder overheid, deregulering, lagere belastingen en het zoveel mogelijk bevorderen van vrije internationale handel. Daarbij komen de in die zelfde jaren in het Amerikaanse bedrijfsleven ontwikkelde nieuwe opvattingen over corporate governance: de onderneming ten dienste van de maximalisering van de aandeelhouderswaarde. Het gaat op de achtergrond om de strijd tussen twee soorten van

kapitalisme, het liberale Angelsaksische (Amerikaanse) shareholdersmodel en het Rijnlandse stakeholdersmodel. Het laatste vormt de basis voor het door sociale cohesie gekenmerkte Europees sociale model.

In het cahier wordt aandacht besteed aan de spanning tussen 'Brussel' en het niveau van de lidstaten, aan de noodzaak van een efficiëntere en doelmatiger verzorgingsstaat, aan een nieuwe inrichting van het Bismarckiaanse sociale zekerheidsstelsel meer in overeenstemming met het Beveridge model en tenslotte aan verschillende denkbare toekomstscenario's van de Europese Unie en het Europese sociale model in het licht van de verdere uitbreiding met tien nieuwe lidstaten. Verder zullen de verschillen worden uitgemeten tussen de Amerikaanse workfare- en de Scandinavische sociaal-democratische human capital-benadering in een meer op participatie gericht arbeidsmarktbeleid. Het cahier wordt afgesloten met een aantal aanbevelingen voor een andere aanpak in het Europese sociale beleid en dat van de lidstaten.

Stadskinderen : verschillende generaties over de dagelijkse strijd om ruimte

Carolien Bouw en Lia Karsten
Amsterdam : Aksant, 2004. -
ISBN 90 5260 168 2,
prijs € 15,00.

Stadskinderen zijn er altijd geweest. Zij vinden hun weg in een wereld die vaak als kindonvriendelijk wordt afgeschilderd. Hoe doen ze dat en hoe wijzen hun ouders daarin de weg? Hoe is de ruimte waarin zij zich mogen en moeten bewegen veranderd sinds de tijd dat die ouders zelf kind waren en hoe groot zijn de verschillen tussen een kindertijd in de ene of de andere buurt?

Over deze en andere vragen gaat het boek. Het signaleert een verschuiving in de relatie tussen binnen en buiten. De ruimte binnenshuis is belangrijker geworden voor kinderen. Dat betekent dat de scheidslijnen tussen de verschillende groepen stadskinderen steeds minder makkelijk worden overschreden. De generatie die kind was in de jaren vijftig vertelt over de straat als het vanzelfsprekend domein van grote groepen kinderen. Nu is de straat van de auto's. Toch heeft de ruimte buiten zijn aantrekkingskracht nog niet verloren. Stadskinderen zijn inventief maar kunnen in hun dagelijkse strijd om ruimte een steuntje in de rug goed gebruiken.

De publicatie kwam tot stand dankzij financiële steun van Jantje Beton, AMIDSt (Amsterdam Institute of Metropolitan and International Development Studies) en SISWO/Social Policy Research.

Op 18 november is het eerste exemplaar aangeboden aan Job Cohen, burgemeester van Amsterdam. Een interview met de auteurs is te lezen op de UvA-website: <http://www.uva.nl/actueel/object.cfm/objectid=C267CD2A-BAE1-4C37-8A2E03F91322F1FE>

Voor leden van de Nederlandse Sociologische Vereniging (NSV), de Vereniging voor Culturele Antropologie en Sociologie van Niet-Westerse Samenlevingen (VCA/SNWS) en de Sectie Praktijk Politicologie van de Nederlandse Kring voor Wetenschap der Politiek (NKWP) is het Facta-abonnement in 2004 bij het lidmaatschap inbegrepen.

CA/SNWS

Antropologische Beroepsvereniging CA/SNWS, secretariaat NVMC, p/a Plantage Muidergracht 4, 1018 TV Amsterdam, tel. 020 5270657, fax 020 6229430, e-mail: nvmc@siswo.uva.nl

SECTIE PRAKTIJKPOLITICOLOGIE NKWP

Secretariaat: Marloes Krom, e-mail: marloeskrom@hotmail.com

Politicologenetmaal 2005

Het Politicologenetmaal 2005 - de vierde gezamenlijke Vlaams-Nederlandse aflevering - wordt op 19 en 20 mei 2004 in Antwerpen gehouden.

Het Politicologenetmaal biedt (aanstaande) wetenschappers de gelegenheid hun onderzoek te presenteren, kennis te maken met het onderzoek van collega's, kennis te nemen van nieuw onderzoek en de basis te leggen voor een eigen toekomstige publicaties of projecten, plannen te bespreken voor toekomstig onderzoek en samenwerking met collega's tot stand te brengen. 'Praktijkpoliticologen' hebben op het Etmaal de gelegenheid op de hoogte te komen van het laatste politicologische nieuws. Ook kunnen zij de wetenschappers hun ervaringen uit de praktijk voorhouden en hen aldus met kostbare informatie voeden. Voor beide groepen geldt: praktijk en theorie kunnen elkaar versterken. En: de persoonlijke contacten kunnen een extra impuls krijgen. Men kan met maar ook zonder paper aan het Etmaal deelnemen. Informatie: Kees Aarts (Kees.Aarts@UTwente.nl) en Carl Devos (Carl.Devos@UGent.be)

NSV

Website: <http://www.nsv-sociologie.nl>
secretariaat NVMC, p/a Plantage Muidergracht 4, 1018 TV Amsterdam, tel. 020 5270657, fax 020 6229430, e-mail: nvmc@siswo.uva.nl

NVMC-netwerkbijeenkomst en NSV-Actualiteitencollege 2004

ICT en Samenleving

Op woensdag 15 december 2004 organiseren de Nederlandse Sociologische Vereniging (NSV) en de Nederlandse Vereniging voor Maatschappij en Cultuurwetenschappen (NVMC) een bijeenkomst over het thema ICT en Samenleving. Nieuwe technologie beïnvloedt de manier waarop wij werken, communiceren en consumeren. De bestudering van deze invloed heeft een lange traditie in de sociale wetenschappen. Tijdens de bijeenkomst zullen

vragen rond de opkomst van ICT beantwoord worden in het licht van klassieke problemen. Het NSV-Actualiteitencollege is in het bijzonder bedoeld is voor enkele honderden leden die niet aan de universiteiten verbonden zijn. Tijdens deze bijeenkomsten kan men in één dagdeel kennis nemen van recente ontwikkelingen in de sociologie. Vanzelfsprekend zijn ook anderen – zowel leden als niet-leden van de NVMC – van harte welkom.

Het programma:

13.00 uur	zaal open.
13.20 uur	opening
13.30 uur	inleiding – Jos de Haan (SCP, senior onderzoeker)
14.00 uur	ICT en rationalisering – Stef Aupers (EUR, postdoc)
14.30 uur	ICT en sociale ongelijkheid – Jan van Dijk (TU Twente, hoogleraar)
15.00 uur	pauze
15.15 uur	uitreiking tweejaarlijkse NVMC-disertatieprijs.
15.30 uur	ICT en identiteit – Valerie Frissen (TNO-STB, teamleider; EUR, bijz. hoogleraar)
16.00 uur	ICT en sociale cohesie – Jan Steyaert (Fontys Hogescholen, lector; University of Bath, research fellow)
16.30 uur	ICT en politiek – Arthur Edwards (EUR, docent)
17.00 uur	borrel

Informatie: Jos de Haan (bestuurslid NSV); p/a SCP. Postbus 16164, 2500 BD Den Haag, e-mail: j.de.haan@scp.nl. Locatie: SISWO/Social Policy Research, Plantage Muidersgracht 4, Amsterdam. Inschrijving voor deelname aan het Actualiteitencol-

lege/ Netwerkbijeenkomst kan geschieden door ondertekening en inzending van het formulier dat in de vorige aflevering van Facta op pagina 9 te vinden is. U kunt ook een e-mail sturen naar L.Deelen@scp.nl met vermelding van uw naam, functie, affiliatie, straat, postcode, plaats en of u wel of niet student bent. Het verschuldigde bedrag (euro 10,- voor NSV/NVMC leden, euro 15,- voor niet-leden NSV/NVMC, euro 5,- voor studenten) moet zo spoedig mogelijk overmaken op giro 237646 ten name van Penningmeester NVMC, Amsterdam, onder vermelding van uw naam en 'NSV-actualiteitencollege 2004'.

Marktdag Sociologie 2005

Op 2 juni 2005 organiseren de Vlaamse Vereniging voor Sociologie (VVS) en de Nederlandse Sociologische Vereniging (NSV) opnieuw de Marktdag Sociologie. Voor deze vijfde editie is Brussel de gaststad, meer bepaald de campus Etterbeek van de Vrije Universiteit Brussel.

De Marktdag Sociologie biedt, zoals intussen bekend, de ruimte voor de presentatie van zo'n 140 papers over uiteenlopende onderwerpen, gegroepeerd in sessies. Daarnaast is er een plenaire lezing en wordt de jaarlijkse Prijs van de VVS uitgereikt. De Marktdag is ook uitdrukkelijk bedoeld als een ontmoetingsmoment voor sociologen en andere sociale wetenschappers.

Wie geïnteresseerd is om zelf een sessie te leiden en/of in te richten, kan nu reeds contact opnemen met het organiserend comité via het e-mailadres marktdag@sociologie.be.

Alle informatie over de Marktdag Sociologie 2005 wordt op de website <http://www.sociologie.be> bekendgemaakt van zodra deze bekend is.

Organisatiecommissie: Jos de Haan, Kurt De Wit, Ignace Glorieux, Maarten Moens, Sven Sanctobin, Frank Stevens en Jessie Vandeweyer

Agenda – vervolg van pagina 22

26-27 mei

Jubileum Congres "Storende preoccupaties, wat doe je ertegen?", Ede. Contact: website van Bohn Stafleu van Loghum onder www.bsl/dth.

27 mei

Wetenschapsdynamica en sociologie, Amsterdam. Contact: Loet Leydesdorff, e-mail: L.A.Leydesdorff@uva.nl

30-31 mei

Marokko-congres: Traditie en moderniteit, Amsterdam. Contact: phf.bos@let.vu.nl

2 juni

5de Marktdag Sociologie, Campus Etterbeek van de Vrije Universiteit Brussel. Contact: <http://www.sociologie.be/marktdag>

9-10 juni

Conferentie ICT, the Knowledge Society and Changes in Work, Den Haag. Contact: Drs. Otto Nuys, e-mail:

nuys@siswo.uva.nl, tel. 020 5270621; website: http://www.nwo.nl/nwohome.nsf/pages/NWOP_64PB8P

22-24 juni

Wetenschappelijk congres 'slavery from within: the Zeeland slavery past in a national and international context', Middelburg. Contact: website: <http://www.zeeuwsslavernijverleden.nl/>

7-9 juli

People and the Sea III: New Directions in Coastal and Maritime Studie, Amsterdam. Contact: Iris Monnereau, e-mail: imonnereau@marecentre.nl

28-29 september

De GIS Conferentie 2005, Rotterdam. Contact: <http://www.gisconferentie.nl/2004/default.asp?page=nieuws>

Bijeenkomsten in binnen- en buitenland zijn te vinden in de agenda op de Facta-website: <http://www.maatschappijwetenschappen.nl>

